

EL PAS DEL TEMPS; MAS D'EN

TONI, MAS CLARET

Imatge del Mas (Arxiu Claret de Vic)

Clar que la història passa, però no es pot passar de la història. És molt tossuda la història mentre hi hagi memòria i capacitat de recordar per a no oblidar. La història és memòria i memòria completa. Un Poble sense “memòria” tendeix a debilitar-se, inclús a desaparèixer.

La “memòria” conserva i enforteix la identitat.¹ (traducció del castellà)

---

¹ MIRENA ALDAY, J. (2014). NICOLÁS CAMPO GIMÉNES DE BIKUÑA. *Un hijo de Agurain-Salvatierra Mártir a los 16 años*. 1 ed. Madrid: Publicaciones Claretianas. ISBN: 9788479664596. Pàg.7

ÍNDIX

1. Introducció.....	4
2. Abstract.....	6
3. Situació de Mas d'en Toni o Mas Claret.....	7
4. Mas Sabart- Mas d'en Toni.....	9
5. Mas Claret.....	17
6. Actualitat.....	48
7. Conclusions.....	53
8. Bibliografia.....	56
9. Webgrafia.....	58

1. INTRODUCCIÓ

El tema d'aquesta recerca és un recorregut per la història del Mas d'en Toni, també anomenat Mas Claret. Està dividit en tres períodes, el primer compren entre el mil sis-cents cinquanta-sis i el mil nou-cents vint. El segon correspon als anys en què la Congregació de Missioners de l'Immaculat Cor de Maria va comprar la finca, hi va establir una comunitat i dels productes que n'extreien els utilitzaven per ajudar a abastir la gran comunitat de Cervera establerta a la Universitat. Finalment, la tercera comprèn entre el mil nou-cents noranta fins a l'actualitat, quan la Congregació en va realitzar la venda i es van intentar dur a terme diversos projectes.

Els objectius que al principi em vaig marcar per realitzar aquesta recerca van ser: conèixer com fer una recerca seguint la metodologia adequada, descobrir per què es va construir el Mas i quins foren els propietaris. Arribar a saber per què originàriament es deia Mas d'en Toni, saber els motius pels quals els Pares Claretians van comprar-lo, descobrir que els va impulsar a canviar-ne el nom. Investigar la vida dels Pares Claretians al Mas durant els anys de la seva estança, conèixer la relació que mantenien amb els Claretians que estaven a la Universitat de Cervera.

A més de descobrir els motius de la construcció de l'ermita de la Providència i els del seu emplaçament (a dalt d'un turó). Saber l'ús que se'n feia del Mas després de l'afusellament dels Pares, Germans i Estudiants, durant la Guerra Civil Espanyola. Investigar sobre el Germà Bagarí, el qual van deixar viu el dia que van afusellar als seus companys. Saber per què s'hi va instal·lar un restaurant durant uns anys. Conèixer l'actual propietari.

Els motius pels quals vaig decidir escollir aquest tema per desenvolupar la recerca van ser principalment la proximitat que tinc amb el lloc d'ençà que era petita, a més de les diverses històries que he sentit sobre aquest indret, que sempre m'han despertat un interès per conèixer-les amb profunditat i especialment els fets que han anat passant al llarg dels anys de la seva història. Sobretot un dels esdeveniments més importants o bé que té més rellevància de la seva vida, el que va succeir el dinou d'octubre del mil nou-cents trenta-sis en plena Guerra Civil Espanyola.

Per realitzar el treball la metodologia que he anat seguint ha estat: consultar documents relacionats amb el Mas que he trobat a l'Arxiu Comarcal de la Segarra de Cervera, al Casal Parroquial de Cervera, a l'Arxiu Claret de Vic i al Registre de la Propietat de Cervera. La utilització de fonts bibliogràfiques extretes de la biblioteca, de l'arxiu i de persones que me les han facilitat, cercar integrants de la Congregació de Missioners Claretians Fills de l'Immaculat Cor de Maria que han tingut experiències al Mas o en saben anècdotes i històries.

Juntament amb la realització d'entrevistes a gent que ha tingut vivències al Mas, els llogaters i el propietari. Per últim, la recerca de fotografies per il·lustrar el treball i sobretot per visualitzar el passat.

2. ABSTRACT

My research is about the country house located near Sant Pere dels Arquells and the history of the events and the families who had lived and worked there and also the owners since 1656.

I have divided my project in four parts that correspond to the periods of its history. The first one is a description of the situation of the country house. The second part is the period between 1656 and 1920 when the house was named Mas d'en Toni and I have researched the people who lived and worked there. The next part is about to the second big phase of its history and it corresponds to the years from 1920 and 1990 when the Congregation of Claretian Missionaries bought the country house and had used it to allow the sick people rest in there. They also brought the fruit and milk they could produce and then brought it to Cervera. The last part is the period that includes the years from when the house was sold by the Claretians to nowadays.

What motivated me to choose this topic was first the bond I had with it because my mother was born in a village near it. Another fact was the interest I have for history and this place has a lot of history and it is very interesting.

My objectives for this work are the following ones; discover what happened before the Claretians bought the country house, investigate the period during the Spanish Civil War when occurred the event of the 19th October 1936 to most of the members of the congregation that lived there. All this in a historical tour of the history of Mas d'en Toni also named Mas Claret. Finally, learning techniques and experiences in research while making this kind of work.

3. SITUACIÓ DE MAS D'EN TONI O MAS CLARET

Mas d'en Toni o Mas Claret és un Mas situat al terme municipal de Ribera d'Ondara, format per tretze pobles. Pertany a la comarca de la Segarra, ubicada a l'interior de Catalunya, a la part occidental de la província de Lleida. Disposa d'una economia agrària amb cultius de cereals, d'olivera i d'ametllers complementada amb la ramaderia.²

Al centre de la comarca hi ha la seva capital, Cervera, situada en un altiplà a 548 m respecte del nivell del mar³. A 4,9 km d'aquesta ciutat per l'antiga N-II, direcció Barcelona trobem Sant Pere dels Arquells. A 1,5 km des d'aquest poble arribem a Mas d'en Toni. Hi podem accedir baixant de la Panadella per l'antiga N-II, agafant el camí des dels Hostalets on hi ha dos camins possibles; el camí que passa per la vora de la bassa del Mas (2,1 km) o bé, passant pel camí paral·lel al de la bassa. (1,7 km) (mapa adjunt a l'annex I, apartat 1) S'hi pot accedir, a més a més, des de la Rabassa, Montpalau i l'antic camí de Mas Rosich.

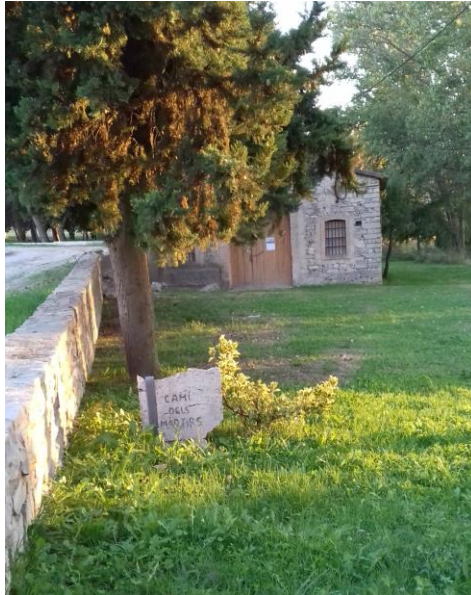
Figura 1: Mapa de tres possibles camins d'accés al Mas.

² (1988). "Segarra, la". DINS: *GRAN ENCICLOPÈDIA CATALANA*. 2 ed. Barcelona: Enciclopèdia Catalana S.A.. pp.507-510. ISBN: 84-7739-021-5.

³ (1988). "Cervera". DINS: *GRAN ENCICLOPÈDIA CATALANA*. 2 ed. Barcelona: Enciclopèdia Catalana S.A.. pp.197-200. ISBN: 84-85194-95-0.

Mas d'en Toni conegut també com Mas Claret està situat a una altitud de 550 m. La finca consta aproximadament d'unes 50 hectàrees, de les quals uns 515 m² són el conjunt format pels dos edificis on es feia vida i les tres naus que feien la funció de granja.⁴

En el conjunt del Mas Claret hi trobem l'espai martirial dels fets del dinou d'octubre del mil nou-cents trenta-sis. Format pel camí dels màrtirs a uns metres del Mas on hi ha el cobert de la mina, actual capella del Pare Claret i la plaça dels màrtirs amb una creu i una làpida amb els noms de les persones que hi van morir. A més, consta de l'ermita de la Providència situada a dalt d'un turó. (annex I, apartat 2)

La imatge ens mostra l'inici del camí dels màrtirs.
Any dos mil disset (Fotografia pròpia)

A prop del Mas d'en Toni o Mas Claret hi ha l'antiga fortalesa de Torre Timó, dalt d'un turó on s'hi conserven els vestigis d'un antic Mas i l'església romànica dedicada a Sant Jaume. Altres indrets interessants al voltant del Mas són Mas Perelló, actualment habitat i Mas Rosich, abandonat i sense camí d'accés.

---

⁴ Extret de la referència cadastral de l'immoble de l'ajuntament de Ribera d'Ondara.

4. MAS SABART- MAS D'EN TONI

Mas d'en Toni té molta història al seu darrere i un encant especial que encara conserva. En aquesta recerca s'ha pogut arribar a saber la seva existència des del mil sis-cents cinquanta-sis, tot i que no és la data de la seva fundació, quan era anomenat Mas Sabart, així es demostra en els documents explicats a continuació de l'Arxiu Comarcal de la Segarra i del Casal Parroquial de Cervera. Concretament en els llibres d'òbits, testaments, baptismes, esposoris, consentiments, confirmacions i comunions, on també podem observar-hi les diverses famílies que hi habitaven per masoveria.

Encara que no s'hagi arribat als inicis, aquí es demostra que Mas d'en Toni gaudeix d'una trajectòria molt més ampla de la concebuda per molta gent, passant per moments d'esplendor i altres de crueltat. Popularment sempre s'ha dit que el seu nom *Mas d'en Toni*, prové del seu fundador, un home que es deia Toni i que va construir el Mas perquè la seva filla estava malalta. Però anteriorment consta com a *Mas Sabart dit també Mas d'en Toni*, així doncs, no s'ha pogut arribar a saber si aquesta llegenda popular és certa. Tot i això, no només Mas d'en Toni i Mas Sabart, són els únics noms que ha tingut aquest Mas, sinó que posteriorment se li va donar el nom de Mas Claret i durant la Guerra Civil Espanyola també rebrà una altra denominació.

En primer lloc, cal que parlem de "Mas", mot derivat de la paraula llatina *mansu*, que significa habitatge. És doncs el conjunt format per la casa envoltada pels camps de conreu, un hort, la bassa, les pastures, les construccions aïllades com els corrals, les pallisses i les cabanes, a més a més, del bosc separat de la casa. Els masos estan dedicats a l'explotació agrícola, ramadera i forestal, acostumen a estar situats en una zona on la població és dispersa i predomina el paisatge típic el país. En canvi, "masia" es refereix únicament a la casa de tot el conjunt del Mas.⁵

---

⁵ BORBONET MACIÀ, A. (1996). "I. La masia: una realitat rural". DINS: *La Masia*. 1 ed. Barcelona: Columna. pp.8-10. ISBN: 84.8300-027-X.

Començant amb els documents cercats, el primer que hem pogut trobar amb constància de Mas d'en Toni és de l'any mil sis-cents seixanta-un, en el llibre d'òbits⁶ de mil sis-cents quaranta-un al mil set-cents vuitanta-cinc. Ens apareix l'enterrament de la donzella⁷ Maria Vilaplana a St. Jaume de Timó, el seu pare era pagès del Mas d'en Toni. No se li va fer cos present per ser pobres.⁸ (annex II, apartat 1)

L'any següent, el mil sis-cents seixanta-dos, al llibre de Testaments de mil sis-cents nou al mil sis-cents noranta-sis de la Parròquia de St. Antolí, el quatre d'abril, Magdalena Vilaplana va redactar el seu testament en el qual s'explica que és la muller de Gibert Vilaplana, pagès del Mas d'en Toni. (annex II, apartat 2)

Mas Sabart, com ja hem explicat anteriorment, també va ser un nom que va tenir antigament. Ho podem observar en el document de la sepultura de Gili Vilaplana de l'any mil sis-cents vuitanta-dos del llibre d'òbits esmentat anteriorment. (annex II, apartat 3) S'ha trobat referència del Mas Sabart en dues ocasions anteriors; la primera l'any mil sis-cents cinquanta-sis, amb la mort de Magí Raich albat⁹ (annex II, apartat 4) i la segona, l'any mil sis-cents seixanta-dos, quan mor el seu germà albat.

En l'any mil sis-cents vuitanta-sis al llibre de testaments de mil sis-cents nou al mil sis-cents noranta-sis de la parròquia de St. Antolí, trobem un acte de debitori¹⁰ per

---

⁶ Extret del diccionari Institut d'Estudis Catalans: *Defunció. Certificació de la defunció d'algú.*

⁷ Extret del diccionari Institut d'Estudis Catalans: *Dona verge.*

⁸ Extret de Diccionari.cat (missa de cos present): *Missa celebrada en sufragi d'un difunt el cos del qual és present a l'església.*

⁹ Extret del diccionari Institut d'Estudis Catalans: *Criatura morta abans de tenir ús de raó.*

¹⁰ Extret del diccionari.cat: *Al principat de Catalunya, contracte de préstec de diners pel qual el prestatari prometia de retornar-lo en un termini determinat, hipotecant com a garantia alguna cosa especial o tots els seus béns en general, sense que hi intervingués jurament.*

part de Josep Sala, Pau Clos, Jacinto Abadal i Ramon Asbert cap a Isidro Vilaplana fadrí,¹¹ pagès del Mas d'en Toni. (annex II, apartat 5)

El mil set-cents noranta ens apareix una nova família com a pagesos del Mas d'en Toni. Aquesta família són els Segura, els descobrim en aquest any al llibre de baptismes de l'església de St. Antolí, sufragània¹² de St. Jaume de Timó dels anys mil set-cents vuitanta-quatre al mil vuit-cents cinquanta-un. En aquesta data bategen a Josepa, Teresa, Maria Segura, filla natural i legítima de Jaume Segura i Magdalena Segura Pont. Els seus padrins de bateig varen ser Jaume Sant Romà de Cervera i Josepa Segura muller de Jaume Segura pagès del Mas d'en Toni. (annex II, apartat 6). La família Segura la trobem mencionada a Mas d'en Toni fins a l'any mil vuit-cents set amb la mort de l'albat Magí Jaume Miquel Segura Pont de dos dies, germà de Josepa, Teresa, Maria Segura. (annex II, apartat 7 i 8, arbre genealògic)

Posteriorment, l'any mil vuit-cents vuit trobem una nova família al Mas, els Aldomar, com a masovers de la casa i on també s'esmenta el Vallès com a propietari de la casa del Mas d'en Toni. En el document del llibre de baptismes de la parròquia església de St. Antolí i sufragània de St. Jaume de Timó, comença l'any mil set-cents vuitanta-quatre, hi ha el baptisme d'Anton Francisco Miquel Aldomar, que mor al cap de nou dies. El seu pare era pagès i masover de la casa del Vallès del Mas d'en Toni. La família Aldomar ens consta al Mas fins a l'any mil vuit-cents dotze, quan mor en Tomàs Aldomar, pare d'Anton Aldomar. (annex II, apartat 9)

El vint-i-set d'agost del mil vuit-cents tretze, en el llibre eclesiàstic esmentat anteriorment, hi apareix el bateig de Maria Raimunda Teresa Vilarumí, filla de Francesc Vilarumí, pagès, habitant per masover al Mas d'en Toni. Per tant, sorgeix una nova família com a masovers del Mas. (annex II, apartat 10)

---

¹¹ Extret del diccionari Institut d'Estudis Catalans: *Persona jove, especialment en estat de casar-se.*

¹² Extret del diccionari.cat: *Dit d'una església, normalment amb territori i drets quasi parroquials, sotmesa a una parròquia principal o matriu.*

A continuació se'ns presenta la família Penes, en l'any mil vuit-cents setze quan bategen el seu fill Isidro, Bartomeu, Jaume el vint-i-un de maig, fins a la mort d'un albat de tres dies que havia nascut l'any mil vuit-cents dinou. (annex II, apartat 11)

En el període que es compren entre el mil vuit-cents dinou i mil vuit-cents vint-i-nou no ha sigut possible trobar cap document on s'especifiqui masover o propietaris del Mas d'en Toni.

Però el mil vuit-cents vint-i-nou, en el llibre d'òbits del mil set-cents vuitanta-quatre al mil vuit-cents setanta-tres, hi observem la sepultura de Josep Cos pagès on ens diu que era habitant del Mas d'en Toni. (annex II, apartat 12)

Tres anys més tard, al llibre d'esposoris i consentiments de l'església de St. Antolí i St. Jaume de Timó, que comença l'any mil set-cents vuitanta-sis, apareix en Mariano Feixas, habitant al Mas d'en Toni, que dóna el consentiment perquè el seu germà es pugui casar amb una donzella de Briançó. (annex II, apartat 13)

El tretze d'abril de mil vuit-cents trenta-vuit, trobem en el llibre d'òbits esmentat anteriorment que comença l'any mil set-cents vuitanta-quatre, la sepultura de Josep Ferrer pagès, masover del Mas d'en Toni. (annex II, apartat 14) De la família Ferrer també hi consta el bateig de Maria, Teresa, Francisca l'any mil vuit-cents quaranta-un. Filla de Francisco Ferrer pagès i Maria Penés, que eren habitants al Mas d'en Toni.

Posteriorment, l'any mil vuit-cents cinquanta-quatre, al llibre de baptismes de la parròquia de St. Antolí i sufragània de St. Jaume de Timó, que comença l'any mil set-cents vuitanta-quatre, hi consta el bateig de Filomena Vilanova. Els seus pares eren habitants del Mas d'en Toni. (annex II, apartat 15)

Una altra família que hem descobert com habitants al Mas d'en Toni, el mil vuit-cents cinquanta-nou, són els Serra Gañet. En el llibre de la parròquia de St. Antolí de baptismes, defuncions i matrimonis que va des del mil vuit-cents cinquanta-set al mil vuit-cents setanta-nou, hi consta el bateig de Francisco, Jose, Jaime. Dels quals els seus pares eren habitants del Mas. (annex II, apartat 16)

Al llibre de la parròquia de St. Antolí de baptismes, defuncions i matrimonis anterior, el mil vuit-cents seixanta-tres trobem el bateig d'una nena, Maria de l'Esperança, Teresa i Filomena Pujol, nascuda a la casa del Mas d'en Toni.(annex II, apartat 17) Posteriorment, l'any mil vuit-cents setanta-tres hi torna a aparèixer el bateig d'una nena, Rosa, Teresa, Filomena Sató (annex II, apartat 18) i el bateig d'un nen, Jaume, Ramon, Antonio Miret (annex II, apartat 19) també nascuts al Mas.

Com a propietaris del Mas, en les inscripcions que es presenten a continuació, ens apareix la família Rovira Farré, l'any mil vuit-cents cinquanta-vuit, la qual va heretar la finca del senyor Vallès, que el trobem esmentat anteriorment, l'any mil vuit-cents vuit com a propietari quan hi havia la família Aldomar com a masovers. De la família Rovira, Joaquim n'era el propietari i l'any en què va morir va fer hereu universal al seu fill Francisco Rovira Farré i com usufructuària a la seva esposa Josefa Farré Cases. Posteriorment, l'any mil vuit-cents vuitanta mor l'hereu universal de Joaquim i així passà a ser hereva universal Josefa Rovira Jorgés, filla de Francisco i usufructuària la seva esposa Maria Teresa Jorgés Solé.

Finca urbana: Casa con redil¹³ y pajar, situada dentro la hacienda ó heredad¹⁴ llamada **Mas de Toni**, conocida la dicha por Mas de Toni, radicada en el término de Timó de la jurisdicción municipal de San Pedro de Arquells, lindante por todos

---

¹³ Extret del diccionari Institut d'Estudis Catalans: "Cleda" Clos fet amb llistons, canyes, etc, per a tancar-hi el bestiar o l'aviram.;

¹⁴ Extret del diccionari Institut d'Estudis Catalans: "Heretat"; Propietat rústica. L'heretat constava de casa, corals, perxes, eres, horts i terres de conreu.

*los lados con tierras de la misma heredad. (...) se halla gravada con el usufructo*¹⁵
que obtiene Doña Josefa Farré y Cases, en virtud de lo estipulado en la escritura
de capítulos matrimoniales (...) Don Joaquim Rovira y Pomes, vecino que fue de
esta Ciudad, era dueño de la finca de este número, según resulta de los
documentos que ahora se inscriben, falleció en veinte y dos Diciembre del año mil
*ochocientos cincuenta y ocho...*¹⁶ (annex II, apartat 21, figura 1)

Urbana: *Casa cuya descripción aparece de la inscripción primera a la que me*
remite de valor según el Registro mil cien pesetas y no consta gravado. Josefa
Farré Cases esposa de Joaquim Rovira era dueña de la mitad indivisa de esta
finca por virtud delegado que le hizo Jose Valles Sans en el testamento que
entrego cerrado en el escribano de esta Ciudad [.....] aquello a siete Enero
de mil ochocientos cuarenta que se acompaña y por su fallecimiento cuando en
veinte y tres de Diciembre de mil ochocientos ochenta y tres ha pasado a su hijo
*Francisco Rovira Farré...*¹⁷ (annex II, apartat 21, figura 2)

Al morir Josefa Rovira Jorgés com a hereves deixa a les seves cosines Dolores i Josefa Botines Rovira. (annex II, apartats 22 i 23)

L'any mil nou-cents vint, les dues germanes Dolores i Josefa Botines Rovira, cosines de Josefa Rovira Jorgés, que havien heretat la finca on s'ubica Mas d'en Toni, la van vendre a la Congregació de Missioners de l'Immaculat Cor de Maria.

Urbana: *Casa con su redil y pajar, sin número, cuya medida superficial se ignora,*
conocida Mas de Toni, dentro de la heredad del mismo nombre, sita en el término
de Timó, jurisdicción de San Pere de Arquells. Lindante por sus cuatro puntos
cardinales con tierra de la herencia. No tiene cargas. Las hermanas Doña Dolores

---

¹⁵ Extret del diccionari Institut d'Estudis Catalans: "Usdefruit"; *Dret d'aprofitar-se dels fruits d'una cosa que és propietat d'altri.*

¹⁶ Registre de la Propietat de Cervera, finca 792. Any 1880. (annex II, apartat 21)

¹⁷ *Ibidem*

*y Doña Josefa Botines Rovira, vecinas de esta ciudad y Barcelona respectivamente, adquirieron esta finca por el título de herencia (...), y la venden a la Congregación de Misioneros Hijos del Immaculado Corazón de Maria, representada por el Reverendo Padre Don Antonio Soteras Soteras, Superior de dicha congregación en el Colegio de esta Ciudad, (...) Cervera, siete de Junio de mil novecientos veinte.*¹⁸ (annex II, apartat 21, figura 3)

Per una altra part, s'ha trobat un testimoni oral a Cervera, la senyora Palmira Solé Pipó vivent de cal Miró. No s'ha pogut localitzar cap documentació que ho acrediti però ens explica que el senyor Ramon Miró Oorbitg, l'oncle del senyor Diego que es va afillar la seva sogra, Maria Ribera Palou, era el propietari de la finca del Mas d'en Toni. Ella l'anomena "l'oncle Miró" i ens ha explicat que el senyor Miró va fer la donació de tota la finca del Mas d'en Toni, als Pares Claretians. (annex V, entrevista 1)

Retrat del senyor Diego
(cedit per la Palmira Solé Pipó)

Aquesta versió no és la que consta en el registre, però segons s'ha trobat, sobre l'any mil vuit-cents vuitanta els senyors Ramon Miró Oorbitg, Pere Botines Palou i Joan G. Morera Martínez, tenien un negoci de vins a Cervera. (annex II, apartat 24)

---

¹⁸ Registre de la Propietat de Cervera, finca 792. Any mil nou-cents vint.

Retrat del senyor Ramon Miró Orobich
(cedit per la Palmira Solé Pipó)

Els tres van construir tres magatzems idèntics al carrer Vidal de Montpalau, un d'ells és la casa on viu actualment la senyora Palmira. Amb la informació que s'ha trobat a partir del registre i del testimoni de la senyora Palmira, s'ha pogut fer una hipòtesi; el senyor Pere Botines era possiblement el pare de les senyores Dolores i Josefa Botines esmentades anteriorment al registre. Segons la senyora Palmira, el negoci dels tres socis no va anar bé i tots els béns i propietats dels senyors Botines i Morera van passar a ser del senyor Miró. Per tant, podria ser doncs, que el senyor Miró acabés sent el propietari de Mas d'en Toni quan va adquirir les propietats del senyor Pere Botines, que era heretat de la família de la seva dona, la senyora Concepció Rovira Farré.

Imatge de la porta amb els cognoms Botines i Morera. Any dos mil disset. (Fotografia pròpia)

5. MAS CLARET

A l'any mil nou-cents vint Mas d'en Toni comença un nou període dins la seva història que deixarà una empremta molt forta en ell; l'arribada dels Pares Claretians de la Congregació de Missioners de l'Immaculat Cor de Maria, fundada per Antoni Mª Claret i Clarà. Suposadament a partir d'aquell moment va rebre el nom de Mas Claret, conegut actualment per aquest nom.

Per explicar el motiu de l'adquisició d'aquesta finca, ens hem de remuntar primerament a l'any mil vuit-cents vuitanta-vuit, quan la Congregació va inaugurar el Col·legi de Missioners de l'Immaculat Cor de Maria a Cervera ubicat a l'edifici de la Universitat, on formaven nous i joves missioners i on s'impartia ensenyament secundari i primari. (annex V, entrevista 2 i 3) Anteriorment ja havien vingut a la vila a fer una missió l'any mil vuit-cents cinquanta-un. (annex III, apartat 1 i 2.)

Com que la Congregació establerta a la Universitat de Cervera era molt nombrosa, van haver de buscar una finca per poder ajudar amb l'abastiment d'aliments per tots els estudiants i Pares Claretians que hi vivien. Aquesta finca va ser Mas d'en Toni, on disposaven d'una gran explotació agropecuària amb una masia, hort, camps i boscos. A més, suposava una via de descans pels integrants del col·legi, on podien anar a reposar en un lloc aïllat i només a 7 km de Cervera, això els facilitava poder anar i tornar en un dia, juntament amb la tranquil·litat que proporcionava als malalts, els quals eren destinats allà per millorar la seva salut. (annex V, entrevista 4)

Imatge que mostra el Mas. Anys vint. (Arxiu Claret de Vic)

Tot i això, no va ser un camí fàcil el que van haver de recórrer els Pares Claretians per tal d'habilitar el Mas per cobrir les seves necessitats. Van haver de buscar punts d'aigua per proveir-se d'aquest recurs natural, se'n van trobar dos; al primer s'emmagatzemava l'aigua dins d'un dipòsit natural de roca viva, l'actual cobert de la mina, i el segon era una font.

En l'any mil nou-cents vint-i-un, els Pares i Germans Claretians que estaven al Mas van habilitar una capella a dins la casa. (annex VII, figura 1)

Imatge de la inauguració de la capella de la finca. Any mil nou-cents vint-i-un. (Arxiu Claret de Vic)

Es va posar en funcionament la vaqueria, els diversos corrals, els conillers i la quadra, a més d'habilitar cinquanta ruscs per abelles i dos camps amb la funció d'horta davant la casa amb uns tres-cents arbres fruiters que abastien la comunitat d'hortalisses i fruites. Els camps van augmentar el seu terreny de producció amb la plantació de quasi quatre-cents ametllers i quinze mil ceps.¹⁹

No només els productes de l'horta eren portats des del Mas a Cervera per tal d'abastir a la nombrosa comunitat, sinó que també s'hi portaven: ous, conills i el

---

¹⁹ (1988). "La Epopeya de Mas Claret. 1921". DINS: *Cien años de presencia claretiana en Cervera*. 1 ed. [S.I.] Claret, S.A.. pp.109-111. ISBN: 84-7263-609-7.

producte més apreciat que era la llet la qual cada matí la portaven fresca pels esmorzars de la comunitat de Cervera.

A la finca hi havia un Pare Claretian que era el Pare Superior o Pare Encarregat, en els documents oficials era el Pare Vicari, però en el llenguatge familiar de la finca era anomenat *Abat del Mas de Toni*.²⁰

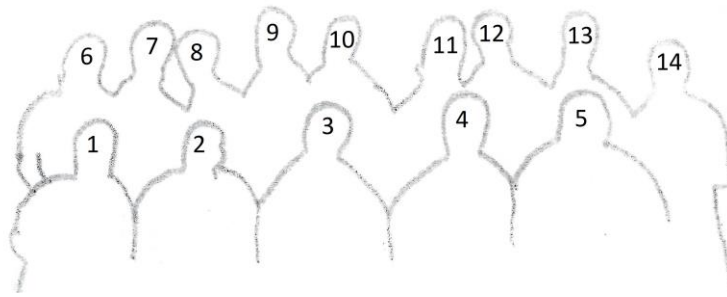
El Pare Claretian esmentat en l'apartat anterior, el Pare Antonio Soteras, Superior Provincial va implantar una sèrie de normes i regles pels membres de la Congregació que vivien al Mas. Els treballadors i els membres que estaven sans a dos quarts de quatre del matí s'havien d'aixecar per anar a resar així a les cinc del matí podien anar a treballar i els malalts s'havien de llevar a dos quarts de sis. Posteriorment, l'any mil nou-cents trenta-cinc el superior Pare Girón va modificar aquestes normes de tal manera que hi havia dies laborals, dies festius i en lloc d'aixecar-se a dos quarts de quatre s'havien de llevar a dos quarts de cinc, una hora més tard.²¹

Imatge dels Pare i Germans Claretians al Mas Claret. Any mil nou-cents vint-i-dos. (Arxiu Claret de Vic)

²⁰ (1994). "Introduccion". DINS: *Relato del martirio de 20 religiosos misioneros del Inmaculado Corazón de María en el Mas Toni (Mas Claret)- CERVERA-*. 1 ed. Vic: [s.n.] pp.5-7.

²¹ *EL MAS CLARET*. [S.l.] 109 cmf. [consultat: 22-8-2017]. Disponible a Internet: <http://www.109cmf.org/es/biografias/el-mas-claret/>.

1. G.Lasierra 2. P.Ignasi Ormazábal 3. P.Antoni Soteras (Superior) 4. P.Pau Jansà
5. G.Buldó 6. G.Canals 7. G.Casanova 8. G.Schweiger 9. G.Soldevila 10. G.Serra
11. G.Solé 12. G.Casany 13. G.Betencur 14. G.Roviró

El Germà Antoni Casany que ens apareix a la imatge anterior, formarà part del grup de màrtirs Claretians de la Guerra Civil Espanyola, sent un dels màrtirs solitaris que configurarà la història martirial d'aquest període del Mas Claret.

Els integrants de Mas Claret també tenien contacte amb altres ordres eclesiàstiques com els Mercedaris que vivien a St. Ramon, els quals posteriorment els acolliran quan abandonin l'edifici de la Universitat (annex VII, figura 2)

En l'any mil nou-cents vint-i-cinc la comunitat va començar a construir una petita capella a dalt d'un turó proper al Mas. Més tard es va ampliar i dedicar a la Verge de la Providència. Actualment és coneguda com l'ermita de la Providència i el camí d'accés fins al capdamunt és difícil a causa del desnivell i l'estat del camí de pujada. (annex III, apartat 3)

Cada dijous els postulants i els estudiants que residien a Cervera anaven caminant cap al Mas Claret durant unes hores a la tarda, per tal de desconnectar de la rutina de la setmana.²² (annex VII, figures 4 i 5)

---

²² BONJOCH TAIXÉ., M.B. (2004). "Los postulantes visitaban el Mas". DINS: *RAMÓN RIUS CAMPS, mártir de la fe.* 1 ed. Sallent: Vicepostulación Claretiana de Catalunya. pp.21-22. ISBN: SE-322-2004.

Una altra època de l'any en què el Mas rebia la visita dels estudiants de la Universitat de Cervera era durant les vacances d'estiu, ja que n'hi havia que no anaven a casa. Durant aquest període gaudien en gran part de la bassa del Mas, a uns pocs metres de l'edifici.²³

Imatge d'estudiants del col·legi Claretà de Cervera en un dia de descans a la finca del Mas.²⁴

Imatge d'estudiants banyant-se a la bassa del Mas durant l'estiu.²⁵

---

²³ PAUL VATTAMATTAM, M. (14-5-2013). *Martires Claretianos de Cervera- Claretian Martyrs of Cervera*. [S.l.] [s.n.] [consultat: 23-6-2017]. Disponible a Internet: <https://www.youtube.com/watch?v=AgmJuTlvM2s>

²⁴ Ibídem

²⁵ Ibídem

En l'àmbit de la reforma i la construcció van fer una ampliació de l'edifici ja existent, construint un edifici adossat de les mateixes dimensions, tot i que exteriorment difereixen en arquitectura.²⁶ Podem observar la transformació en les següents imatges:

Imatge on s'observa únicament el primer edifici. Al voltant del mil nou-cents vint-i-quatre. (Arxiu Claret de Vic)

Imatge on ja apareix el segon edifici construït. Principis del mil nou-cents trenta. (Arxiu Claret de Vic)

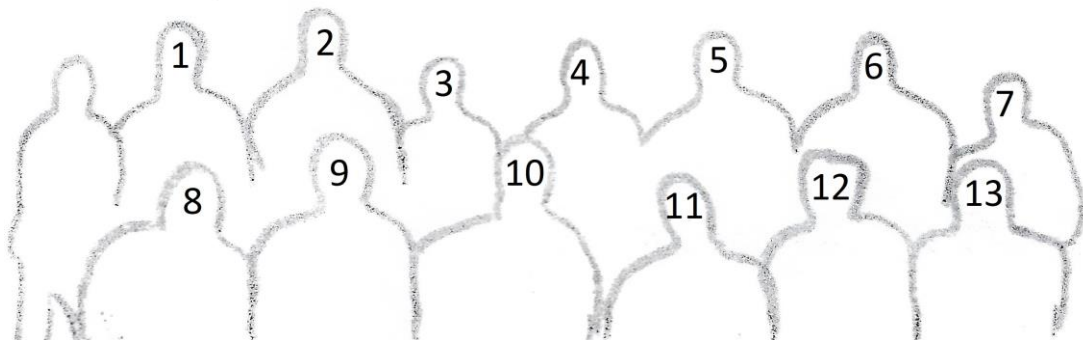
L'arbre que podem observar en aquesta última fotografia és un saüc, el qual serà testimoni d'un fet molt important l'any mil nou-cents trenta-sis.

---

²⁶ (1989). "La Epopeya de Mas Claret. 1921". DINS: *Cien años de presencia claretiana en Cervera*. 1 ed. [S.I.] Claret, S.A.. pp.109-111. ISBN: 84-7263-609-7.

Imatge de Pares i Germans Claretians al Mas. Any mil nou-cents vint-i-cinc. (Arxiu Claret de Vic)

1. G.Mestres 2. G.Ferrer 3. G.Palau 4. G.Betencurt 5. G.Casany 6. G.Bagaría
7. G. Roviró 8. G.Lasierra 9. P.Bobadialla 10. P.Jansá 11. P.Estebanell
12. G.Vilaró 13. G.Reixach

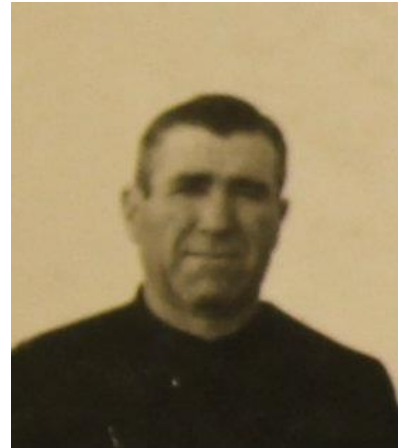
En aquesta imatge trobem tres dels personatges destacats de la història del Mas. El primer és el Germà Miquel Palau que va ser el constructor encarregat de transformar el Mas. El següent és el Germà Casany, esmentat anteriorment. Finalment trobem al Germà Bagarí, (annex VII, figura 3) l'ànima del Mas i el

testimoni dels fets que passaran durant la Guerra Civil Espanyola. Ell va arribar al Mas l'any mil nou-cents vint-i-cinc i d'aquí en endavant en seria l'encarregat.²⁷

Com ens explica el Pare Claretià Matías García Gil en la seva carta (annex V, entrevista 4) era un Germà d'oració i treball, molt dedicat al Mas.

Durant els anys mil nou-cents vint-i-cinc i el mil nou-cents trenta-sis, un dia el Pare Ramon Ribera, era el Consultor General, es va aturar al Mas quan anava de Vic a Madrid. En aquesta parada va parlar amb el Germà Bagarí i li va dir: *Mire Hno. Ve una revolució, mataran a molts de la Congregació, però vostè no tingui por perquè la Mare de Déu el guarda perquè treballi molts anys en el Mas.*²⁸

Imatge del Germà Bagarí
(Arxiu Claret de Vic)

L'any mil nou-cents vint-i-vuit, en un mapa de l'Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya ja ens apareix el Mas com a Mas d'en Toni, amb el seu respectiu camí i diversos conreus que s'hi podien trobar. (annex III, apartat 4)

En l'any mil nou-cents trenta-dos van inaugurar una nova capella al segon edifici (annex VII, figura 8) actualment encara és la capella del Mas.

Entre els anys mil nou-cents trenta-un i mil nou-cents trenta-dos volien posar l'electricitat al Mas, però al final van decidir no posar-la a causa dels problemes que ja hi havia en la política d'Espanya.²⁹ Tot i que en una fotografia de l'any mil nou-cents trenta-tres ja ens apareix un pal d'electricitat. (annex VII, figura 11)

²⁷ BONJOCH TAIXÉ., M.B. (2004). "La vida en família 1913-1925. Ramón en el Mas Claret". DINS: *RAMÓN RIUS CAMPS, màrtir de la fe.* 1 ed. Sallent: Vicepostulació Claretiana de Catalunya. pp.21-21. ISBN: SE-322-2004.

²⁸ Extret d'una entrevista del Pare Borruel amb el Germà Bagarí (Arxiu Claret de Vic)

²⁹ *Ibídem*

Posteriorment, es va proposar vendre la finca del Mas a causa del poc rendiment que proporcionava, ja que havien de contractar treballadors que cada vegada el seu sou anava en augment i que la situació política d'Espanya començava a anar malament. A més, la comunitat establerta a la Universitat de Cervera es veia amenaçada a abandonar l'edifici i sense la comunitat allà, creien que el Mas no tenia sentit. El febrer del mil nou-cents trenta-sis,³⁰ el Govern Local va exposar al Govern Provincial la venda únicament d'unes parcel·les de terra de la finca després de diverses propostes de venda.(annex III, apartat 5) Finalment, aquesta proposta va ser acceptada pel Govern Provincial, ja que la venda total la consideraven precipitada.³¹

La proclamació de la Segona República Espanyola l'any mil nou-cents trenta-un va establir en la nova Constitució la laïcitat de l'Estat, (annex III, apartat 6) cosa que va fer que una part de la població és posicionés a favor i una altra en contra de la laïcitat de l'Estat. La major part de la població conservadora no estava a favor de la República i va donar suport a l'Església però una bona part de la població que afavoria la República va desencadenar una posició de rebuig enfront l'Església i les manifestacions que realitzava en contra de les noves lleis que la desafavorien. Llavors el refús cap a l'Església i els seus integrants va augmentar fins al punt de voler l'expulsió del país d'uns quants eclesiàstics que es manifestaven en contra de la laïcitat de l'Estat i la supressió dels poders que havien exercit fins aleshores.

Aquest fet, juntament amb la política desenvolupada durant la Segona República Espanyola, va portar que s'originessin dues revoltes; la primera l'any mil nou-cents trenta-quatre, entre els dies nou i quinze d'octubre que va consistir en un moviment revolucionari de vagues promogut especialment per dirigents del PSOE, la U.G.T., la C.N.T., la F.A.I. i el P.C.E. On més repercussió va tenir aquest moviment va ser a Catalunya i Astúries, tot i que va ser sufocat. Dos anys més tard

---

³⁰ CLARETIANOS, M. (2017). *Misioneros hasta el fin*. 1 ed. [S.l.] [s.n.] [consultat: 27-8-2017]. Disponible a Internet: <http://www.109cmf.org/es/biografias/cervera/>.

³¹ *EL MAS CLARET*. [S.l.] 109 cmf. [consultat: 22-8-2017]. Disponible a Internet: <http://www.109cmf.org/es/biografias/el-mas-claret/>.

hi va haver la segona revolució, que va començar el divuit de juliol del mil nou-cents trenta-sis amb el *Gloriós Alçament* per part del bàndol nacional i va desencadenar definitivament la Guerra Civil Espanyola.

En aquest moment el col·legi Claretian de Cervera era Seminari Major de la Província Claretiana de Catalunya, des d'on molts estudiants es desplaçaven a altres col·legis o arribaven a aquest. Un d'aquests casos són els estudiants que en l'esclat la revolució del mil nou-cents trenta-sis, van marxar de Cervera per anar a cursar l'últim curs a Barbastro. En aquell moment també esperaven a diversos estudiants de primer curs de teologia que provenien del seminari de Solsona.³²

Aquesta situació va provocar un malestar general entre l'Església i la gent que la rebutjava. Els tres Comitès Revolucionaris que hi havia a Cervera (Central, que era el de l'ajuntament, la C.N.T. o F.A.I. i la U.G.T.) s'hi van sumar, remetent contra la Congregació de Claretians establerts a l'edifici de la Universitat. Així doncs, després de diversos avisos i amenaces perquè abandonessin l'edifici, el vint-i-un de juliol del mil nou-cents trenta-sis van ser obligats a abandonar-la en una hora per ordre de l'alcalde. Aprofitant que la part més revolucionària de l'Ajuntament no es trobava a Cervera i així podien evitar que aquella mateixa tarda la part més extremista assassinés els missioners.³³

Després de passar per més d'un escorcoll i d'haver-los tret tot el que poguessin dur a sobre de rellevància,³⁴ van marxar amb tres autocars que els varen proporcionar els revolucionaris cap a Solsona, on s'havien de refugiar al col·legi Claretian que hi havia, excepte els malalts que van ser traslladats a l'hospital de

---

³² CLARETIANOS- GOBIERNO, M.C. *Cervera y los Claretianos*. [S.l.] [s.n.] Disponible a Internet: <http://www.claret.org/es/cervera-y-claretianos>.

³³ VILAR, M. (1986). "TERCERA PART. EL MÀRTIR, 5. Ressó a la comunitat claretiana". DINS: *Fidel a la paraula*. FERRAN SAPERAS. 1 ed. Barcelona: Claret, S.A.. pp.82-83. ISBN: 84-7263-449-3.

³⁴ (1989). "Desalojo de la Ex-Universidad". DINS: *Cien años de presencia claretiana en Cervera*. 1 ed. [S.l.] Editorial Claret. pp.127-131. ISBN: 84-7263-609-7.

Cervera i un petit grup que es va dirigir cap al Mas Claret.³⁵ Els postulants van ser duts amb les seves famílies juntament amb alguns integrants més de la Congregació i els estudiants estrangers als seus respectius consolats.³⁶ Un altre cas diferent va ser el del Pare Superior Jaume Girón, el metge Pare Buxó i l'ecònom Pare Sitges que es van quedar a l'hospital amb els malalts.³⁷

Imatge dels seminaristes Claretians de Cervera residents a l'edifici de la Universitat. Any mil nou-cents trenta-sis, poc abans de la dispersió. Molts d'ells acabaran sent màrtirs.³⁸

Però no van arribar-hi, quan van ser a prop de Sant Ramon un dels autobusos va patir una avaria. Quan van reprendre el camí, a Torà van rebre una ordre de l'alcalde de Solsona dient que no podien anar allà perquè també havien fet marxar els del col·legi d'aquella ciutat. Llavors es van veure obligats a retornar a Sant Ramon, on van ser acollits pels Mercedaris durant dos dies fins que van rebre l'ordre del Comitè de Calaf de desallotjar el monestir. En aquell moment van anar

³⁵ VILAR, M. (1986). "Tercera Part. El Màrtir, 5. Ressó a la comunitat claretiana". DINS: *Fidel a la paraula*. FERRAN SAPERAS. 1 ed. Barcelona: Claret, S.A.. pp.82-83. ISBN: 84-7263-449-3.

³⁶ CLARETIANOS, M. *Crónica de los Mártires Claretianos*. 1 ed. [S.l.] 109 cmf. [consultat: 22-8-2017]. Disponible a Internet: <http://www.109cmf.org/es/cronica-de-los-martires-claretianos/>.

³⁷ CLARETIANOS, M. *Cervera y los Claretianos*. [S.l.] [s.n.] [consultat: 25-10-2017]. Disponible a Internet: <http://www.claret.org/es/cervera-y-claretianos>.

³⁸ EN LIBERTAD, R. *Otros mártires claretianos*. [S.l.] [s.n.] [consultat: 7-11-2017]. Disponible a Internet: <https://www.religionenlibertad.com/otros-martires-claretianos-25980.htm>.

marxant en grups cap a la finca de Mas Claret, on van arribar entre la nit del dia vint-i-tres i el matí del dia vint-i-quatre.³⁹

Paral·lelament, el dia vint-i-un de juliol al Mas Claret hi va arribar el Germà Roviró amb la notícia del desallotjament de la Universitat. Llavors van decidir amagar tots els objectes de culte més apreciats deixant únicament l'indispensable per poder celebrar missa. En aquells moments el càrrec d'Abat del Mas de Toni l'ocupava el Pare Jové que juntament amb el Germà Roviró no van passar aquella nit a dins la casa sinó que van anar al bosc de la Providència amb una manta. Altres integrants del Mas van anar a Vergós a buscar pa perquè no podien anar amb el carro fins a Cervera. L'endemà tot va transcorre amb normalitat, únicament alguns criats van marxar cap a les seves cases en vista de com començava a anar la situació.

Entre els dies vint-i-tres i vint-i-quatre van anar arribant progressivament els diversos grups d'estudiants i Pares que havien sortit de Sant Ramon. No tots van dormir a la casa, ja que les columnes de milicians que anaven cap a Aragó estaven a Vergós i havien cremat les esglésies d'aquell poblet i de Cervera. Així doncs, els integrants que ja vivien al Mas es van vestir de seglars com tots els que havien anat arribant aquells dies, ja que ells encara vestien de sotana i van anar a dormir al bosc amb mantes.⁴⁰

Tot seguit, van decidir treure del Mas els animals més bons dels que disposaven i repartir-los entre Mas Rosich i la Rabassa. Al matí va arribar el Comitè de Cervera per incautar la finca i fer un inventari de tot el que hi havia. El seu president era en Dionisio Jover. Per culpa de la por que havien sembrat en els membres de la Congregació només els Germans Bagaría i Mestres es van atrevir a sortir a parlar amb ells. Després d'haver fet un recompte de tots els animals i objectes del Mas

---

³⁹ (1989). "Desalojo de la Ex-Universidad". DINS: *Cien años de presencia claretiana en Cervera*. 1 ed. [S.l.] Editorial Claret. pp.127-131. ISBN: 84-7263-609-7.

⁴⁰ (1994). " Relato del martirio de 20 religiosos del inmaculado corazón de María en el Mas Toni ". DINS: *Relato del martirio de 20 religiosos misioneros del Inmaculado Corazón de María en el Mas Toni (Mas Claret)- CERVERA-*. 1 ed. Vic: [s.n.] pp.9-67.

van fer firmar al Germà Bagarí conforme no incomplirien la norma que van establir, que era la prohibició de treure animals i objectes del Mas. Els van exigir que els integrants de la comunitat que ja vivien al Mas anteriorment es quedessin però tots havien de treballar, tant malalts com sans i els que havien arribat de Sant Ramon havien de marxar.⁴¹ Per tant, els que s'havien de quedar al Mas eren: els Pares Manuel Jové, Manuel Font, Julián Pastor i José Mir. L'estudiant malalt Pere Adern, els Germans Pere Vives i José Ferrer també malalts. I com a encarregats dels treballs Esteban Mestres, Narcís Simó i Francesc Bagarí en el càrrec d'encarregat principal⁴² i finalment el donat⁴³ Rosendo Poquet.⁴⁴

A partir d'aquesta ordre del Comitè van decidir formar dos grups amb els integrants religiosos que havien arribat el dia anterior juntament amb alguns religiosos que vivien al Mas. El primer grup estava format per catorze estudiants i un sacerdot, el seu destí era Vallbona de les Monges (annex V, entrevista 5) i el segon grup dirigit pels Pares José Mir i Julián Pastor va sortir en direcció a Bellvís. (annex III, apartat 7) A excepció dels Germà Juan Senosiain i Francisco Marco que havien arribat de Sant Ramon però es van quedar al Mas.

Abans que cada grup emprengués el seu camí es van reunir davant la capella de la casa i a l'ombra del famós saüc (esmentat en una fotografia anterior) es van acomiadar i van resar un parenostre pels que estaven destinats a la mort.⁴⁵

---

⁴¹ (1994). " Relato del martirio de 20 religiosos del inmaculado corazón de María en el Mas Toni ". DINS: *Relato del martirio de 20 religiosos misioneros del Inmaculado Corazón de María en el Mas Toni (Mas Claret)*- CERVERA-. 1 ed. Vic: [s.n.] pp.9-67.

⁴² EL MAS CLARET. [S.l.] 109 cmf. [consultat: 22-8-2017]. Disponible a Internet: <http://www.109cmf.org/es/biografias/el-mas-claret/>.

⁴³ Extret del diccionari.cat: *Persona que s'acollia en una casa o família amb el dret de viure-hi i d'ésser-hi mantingut i atès com de la família, aportant-hi en canvi els seus béns presents i futurs.*

⁴⁴ (1994). " Relato del martirio de 20 religiosos del inmaculado corazón de María en el Mas Toni ". DINS: *Relato del martirio de 20 religiosos misioneros del Inmaculado Corazón de María en el Mas Toni (Mas Claret)*- CERVERA-. 1 ed. Vic: [s.n.] pp.9-67.

⁴⁵ SIDERA PLANA., J.S.; CMF, J.A. "II. Quince martires en el cementerio de Lerida". DINS: *X LOS MISIONEROS HIJOS DEL INMACULADO CORAZON DE MARIA. Provincia religiosa de Cataluña en la revolucion del año 36*. [S.l.] [s.n.] pp.13-26.

Gràcies a un relat⁴⁶ que va descriure el Germà Bagarí, l'únic supervivent del Mas després de la Guerra i una entrevista⁴⁷ que se li va realitzar, es pot tenir el testimoni de tots els dies d'ençà que es va incautar el Mas fins que ell en va marxar. A partir d'aquests dos documents s'ha pogut relatar el període que es compren entre l'expulsió de la Congregació de l'edifici de la Universitat fins quan el Germà Bagarí tornà al Mas després de la guerra. Passant pel dia dinou d'octubre del mil nou-cents trenta-sis, data que marcarà un punt d'inflexió en la història del Mas.

A partir del moment en què van incautar el Mas, el Comitè Revolucionari de Cervera hi anava cada dia, tant al matí com a la tarda a recollir més de cent litres de llet, ous, gallines, conills, etc. Només podien entregar coses a la gent que els hi donés el paper amb els tres segells dels comitès de Cervera.

En els següents dies tot va transcorre amb normalitat, exceptuant les visites diàries del Comitè. Entre els dies vint-i-sis, vint-i-set i vint-i-vuit van arribar al Mas els estudiants Emiliano Pascual i Francesc Solà.

L'endemà, el dia vint-i-nou de juliol el Germà Ferrer i el Germà Bagarí van anar a Cervera per poder tramitar un "pase" pels dos estudiants que havien arribat darrerament per poder viatjar cap a casa seva. Tant a l'estació de ferrocarrils, a la d'autobusos i a la seu del Comitè, no se'ls van cedir els "pases". Llavors van decidir anar a la Universitat a veure si trobaven encara alguna cosa. Primer no van ser reconeguts pels milicians però posteriorment van ser alertats i es van haver d'amagar fins que el president del Comitè els va avisar que els esperava un cotxe que els va retornar al Mas.

---

⁴⁶ (1994). " Relato del martirio de 20 religiosos del Inmaculado Corazón de María en el Mas Toni ". DINS: *Relato del martirio de 20 religiosos misioneros del Inmaculado Corazón de María en el Mas Toni (Mas Claret)- CERVERA-*. 1 ed. Vic: [s.n.] pp.9-67.

⁴⁷ Entrevista del Pare Borrueu amb el Germà Bagarí (Arxiu Claret de Vic)

Durant el transcurs d'aquell dia van rebre l'ordre de cremar totes aquelles imatges i objectes religiosos que tinguessin. Tot i que algun integrant del Comitè els va dir que fessin una foguera i diguessin que ja ho havien cremat tot, altres volien cremar-les en aquell moment i van procedir a la crema d'algunes. Les restants les havien de tenir l'endemà preparades per acabar de cremar-les totes. A causa d'aquesta ordre i la reacció d'alguns dels membres del Comitè, al llarg de la nit van amagar diverses imatges del Cor de Jesús, St. Josep i Crucifixos. A més, els Germans Bagarí i Senosiain van enterrar al capdamunt de la vinya nova, entre el segon i tercer ametller del segon rengle d'ametllers, començant per la part del bosc, onze o dotze calzes, tres custòdies i quatre copons, el més profund que van poder per tal d'evitar que ho trobessin fins i tot quan es llaurés. Tota la resta ho van deixar a la capella per l'endemà al Comitè a excepció de la Mare de Déu de Montserrat, que la van amagar al marge d'un tros, la qual posteriorment seria testimoni de tots els fets del dia dinou d'octubre d'aquell any. (annex VII, figura 53 i 56)

Al següent dia va arribar el cotxe del Comitè amb els seus integrants, alguns curiosos i dones que venien a contemplar la crema dels objectes. A causa d'això, molts membres de la Congregació van marxar cap al bosc per no presenciar el que s'anava a fer. Posteriorment, se'ls va ordenar que a partir d'aquell moment tots els religiosos, que vivien allà, havien de sortir quan arribava el Comitè a saludar-los amb un puny en alt i dient: "Salut". A continuació, el dia trenta-un de juliol se'ls va prohibir dir missa.

El primer dia d'agost, el Germà Bagarí va anar a una masia veïna, Can Torra (Torre Timó), per veure si podien deixar-l'hi alguns ornaments per celebrar la missa de l'endemà, ja que era el primer dia del mes dedicat al Cor de Maria. Però allà es va trobar amb què estaven en una situació semblant a la seva, ja que el van advertir que seria millor que marxés, perquè els milicians estaven arribant per emportar-se i cremar tots els objectes que tenien de culte religiós de la capella de Sant Jaume. A la tarda van arribar els milicians armats per realitzar un registre comprovant que no tinguessin armes i sobretot per requisar objectes de valor i els

diners dels quals disposessin. Estaven dirigits per José Pirlá, un extreballador del Mas que havia estat acomiadat per mala conducta al cap de poc de treballar-hi. Després, van separar els tres Pares dels Germans i dels estudiants mentre feien un registre exhaustiu de tota la finca. Finalment, es van endur el que van requisar i poques hores després va aparèixer el Comitè de Cervera, al·legant que no en sabien res del que havia ocorregut aquella mateixa tarda.

Entre els dies dos i vuit d'agost van arribar els Pares Ribé i Leache amb el Germà Campos. Van demanar als del Comitè si es podien quedar i van acceptar amb la condició que treballessin. Van nomenar superior al Pare Ribé a causa de l'estat de nerviosisme i malaltia del Pare Font.

El novè dia d'agost varen arribar tres estudiants més: Eusebio de las Heras, Antonio Elizalde i Constantino Miguel. En aquest moment la comunitat del Mas estava formada pels Pares: Manuel Font, Julio Leache, Josep Ribé, els Germans Nicolas Campo, José Ferrer, Juan Senosiain, Narciso Simon, Pere Vives, Francesc Bagaría i Francisco Marco. Finalment, però no menys importants, els estudiants: Francesc Solà, Emiliano Pascual, Francisco Simón i els tres últims incorporats, Antonio Elizalde, Constantino Miguel i Eusebio de la Heras.

Al Mas Rosich s'hi refugiava el Germà Casany des de la sortida de la Universitat i la dispersió del Mas. Ajudava a portar els animals i les terres però molts cops l'havien hagut d'advertir que guardés el rosari, ja que els posava a tots en un compromís. El dia deu va baixar al Mas Claret un noi de Mas Rosich per avisar-los que s'havien endut al Germà Casany. Aquell mateix dia va ser mort pels milicians juntament amb un capellà de la Seu d'Urgell en una propietat de les que conformava la finca del Mas Claret i els trets es van sentir des del Mas. (annex VI, apartat 1)

Seguidament, el dia tretze un altre Germà de la Congregació, Ferran Saperas, també va ser màrtir. Després d'haver buscat refugi en diverses cases, on per por a

ser reconegut no s'havia pogut quedar, va emprendre camí cap a la Rabassa i un cop allà va ser vist pel Comitè, portat a Cervera i a Tàrraga, on va ser afusellat al cementiri.(annex VI, apartat 2) (annex V, entrevista 6)

Dos dies més tard van rebre l'orde de no fer els resos en comunitat sinó que si els volien realitzar, havia de ser individualment. Més tard, cap allà a les deu de la nit van arribar diversos cotxes, molts religiosos es van dispersar per les vinyes. Eren els del Comitè que venien a buscar una vaca. Un cop van marxar els que s'havien quedat al Mas van anar a cridar als que estaven amagats a la vinya, van retornar tots a casa a excepció del Pare Font. No volia tornar al Mas a causa del seu estat nerviós i del moment d'exaltació viscut. Després de diverses explicacions va acabar tornant a la casa.

El dia setze van arribar dos Germans més que acabaran formant part del grup de màrtirs Claretians del Mas Claret, els Germans Milagro i Castán. En un primer moment es van haver d'amagar per tal que el Comitè no els veiés, quan van demanar el permís per quedar-se se'ls va concedir però amb la condició que posaven sempre els milicians: "que es quedin, però que treballin". En aquell mateix dia van rebre una carta del Pare Superior Girón on els preguntava quants eren, com estaven i que continuessin treballant mentre poguessin per tal d'evitar conflictes amb el Comitè.

Dels dies disset al vint-i-sis, tot va transcorre amb certa normalitat, excepte pels rumors que havien sentit de la gent del Comitè, volien portar dones fixes al Mas. Davant d'aquesta decisió dels revolucionaris, es van reunir tots i van decidir que marxar per deixar als malalts no, però marxar si venien les dones sí, i tots. Van anar a parlar amb algun home del Comitè per demanar-li que no les portessin, que ells sols ja es podien rentar la roba, netejar... Dones ja en venien amb les visites del Comitè, dones que s'acostaven als estudiants i Germans joves a provocar-los, per sort, als religiosos grans no els molestaven. Un dia el Germà Bagaría va parlar amb el Pare Sarriés d'aquest tema, aquest Pare va dir: "Qué tontos estáis aquí!",

llavors el Germà Bagarí es va enfadar, ja que ell pensava que no era així: “Si haguessin sigut quatre llegs tontos, ho podria dir molt bé. Però aquí hi havia un Pare Leache i un Pare Ribé, i hi havia estudiants i algun Germà, que em penso que sabien on tenien la mà dreta.” Posteriorment aquest Pare va escriure a Flores Martyrum respecte al tema del Mas: “No es igual encontrarse en alta mar en tempestad o mirar des de la costa.”

El Germà Simon, cuiner del Mas, va ser un dels que més va patir amb les dones, ja que ell era qui sortia a preparar el menjar per quan venien els dels Comitès i el que s'havien d'emportar. Com que el coneixien més que a cap altre, sempre li deien que li buscarien una bona esposa i totes les noies que anaven allà el molestaven i li deien coses.

El vint-i-set d'agost va arribar l'últim dels Germans que conformaria el grup de màrtirs del Mas, Dionisio Arizaleta. Per poder-se quedar van tornar a demanar permís al Comitè com de costum i se'ls va concedir. Ell com la majoria dels Pares, estudiants i Germans que havien anat arribant després de la dispersió, havia hagut de marxar de la casa on es trobava refugiat, per por als registres i els saquejos.

A continuació els integrants dels Comitès van començar a dir una de les frases que faria que el mal estar dels missioners augmentés: “aquí hay mucha gente”. Entre els dies vint-i-vuit i trenta diversos integrants del Mas es van plantejar celebrar missa discretament per por que els revolucionaris els enxampessin. A partir d'aquell moment, els que estaven disposats a fer-ho, la realitzaven en una de les habitacions de la casa però no cada dia, sinó cada dos o tres. Com que els del Comitè en diverses ocasions, quan venien al Mas, anaven a caçar abans de menjar, van decidir retirar els ornaments i objectes de culte de la *cova de l'Abat Joan*, per evitar que algun animal s'hi amagués, els caçadors en retiessin les pedres i veiessin el que hi tenien amagat. Els van enterrar entre ceps de les vinyes.

Del dia trenta-un d'agost al tretze de setembre van començar a celebrar la missa al cobert de la mina per evitar fer soroll dins la casa. El dia dos el Germà Ramon Rius va ser martiritzat al cementiri de Cervera. (annex VI, apartat 6) El Germà Ferrer, que patia de la vista havia d'anar a principis de setembre a l'oftalmòleg a Barcelona, li va comunicar al Comitè la seva situació i ells mateixos li van proporcionar un cotxe que el va portar a Barcelona i el va retornar al Mas. Finalment, el dia tretze va arribar el Germà Roca i mentre no se'ls va donar resposta per si es podia integrar a la comunitat del Mas, dormia al cobert del motor i durant el dia s'amagava en una cova, la de l'*Abat Joan*. (annex VII, figura 13)

Imatge del cobert de la mina quan s'hi celebrava missa.⁴⁸

Entre els dies catorze i dinou de setembre no van rebre cap resposta del Comitè sobre si el Germà Roca es podia quedar. Un dia un home de Sant Pere dels Arquells el va veure i el va confondre pel mossèn del seu poble. El següent dia va ser dut a Cervera i el van martiritzar el dia vint-i-quatre. (annex VI, apartat 3)

Després de saber el calvari que va patir el Germà Saperas i la mort, més recent, del Germà Roca, va augmentar la sensació de perill a què ells també fossin martiritzats. Per això el dia vint-i-sis de setembre es van plantejar marxar però hi havia més aspectes en contra que a favor. Si només marxaven alguns, els altres acabarien morts per no poder fer la feina que feien fins ara tots; els malalts no

⁴⁸ (1942). *MISIONEROS MARTIRES*. 1 ed. Barcelona: Claret, S.A.. pp.77-95

estaven en condicions per fer un llarg camí, de les cases del voltant ja havien marxat tots els religiosos per por als registres, finalment i el més important, no podien marxar els sans i deixar els malalts sols. Després de totes aquestes qüestions, el Pare Leache els va dir que si arribava el dia que fossin martiritzats tots junts i en aquell moment no se'n recordava de donar-los l'absolució, que li diguessin.

A més, per por als possibles registres, van decidir amagar uns quants objectes més de fer missa, però quan l'estudiant Antonio Elizalde n'estava amagant prop de la bassa va veure que un home l'observava des de dalt a l'ermita de la Providència i va decidir cremar-los en lloc d'amagar-los.

A partir del vint-i-nou de setembre fins al cinc d'octubre tot continuava com fins aleshores però van decidir celebrar la missa sense objectes, com feien a Mèxic a causa de la persecució religiosa. Llavors el Pare Leache va dir que tots com a mínim el diumenge havien d'anar a missa, ja que semblava que la situació estava més calmada. Cada dia el Pare Font patia un deteriorament més gran, a causa dels nervis dels diversos ensurts que havien tingut d'ençà que van ser desallotjats de la Universitat.

El cinc d'octubre els integrants del Comitè van tornar a repetir la seva frase referida a què sobraven persones i que encara portaven vida religiosa per això haurien de portar dones. Per una altra part, sempre que la comunitat del Mas havia necessitat roba o calçat els Comitès els n'havia donat i amb puntualitat.

Durant les visites dels dies sis i dotze el xofer, que ja venia des de l'agost, va continuar demanant-li al Germà Simon que apartés una quantitat del que havia de donar al Comitè per a ell. Això feia que el Comitè es queixés de la poca producció de la finca, però no podien dir que era a causa del xofer, ja que era un dels que informava de l'estat del Mas als Superiors i els podria perjudicar.

A partir del tretze ja no se'ls informava de la situació política d'Espanya. Llavors, el xofer va cridar a part al Germà Bagarí i li va dir que si venia un camió amb gent armada que digués que ell era l'encarregat de la finca, que vindrien a veure si treballaven tots. Respecta la resta de la comunitat, el xofer no va saber que dir-li i al final per sortir del pas, li va respondre que diguessin la feina que realitzava cadascú. Un cop van marxar els del Comitè, el Germà Bagarí li va explicar al Pare Ribé i al Germà Ferrer, ells no en van parlar atenció, ja que no pensaven que fos important o alguna cosa dolenta. En canvi, el Pare Leache va dir que això no era gaire bon senyal així doncs, van deixar de fer missa i els pocs objectes que tenien els van acabar d'amagar bé.

El dia catorze d'octubre va transcorre amb normalitat i sense cap incident. El dia quinze, quan estaven treballant al camp, el Germà Bagarí va veure que un home els estava observant, al cap d'una estona es va apropar i li va preguntar si treballava per aquí. Les mateixes preguntes els hi va realitzar al Pare Ribé. Resulta que era un dels homes que va venir en els primers dies amb armes a fer un registre, dirigits per José Pirlá, i venia com si fos un espia per veure qui treballava i que en feien del que produïen.

Quan va venir el xofer l'endemà va dir un altre cop que vindrien homes a posar "ordre" en el treball que es realitzava perquè produïen molt poc. Realment això era una excusa a la qual s'havien aferrat per remetre contra ells. Això no els agradava gens als Claretians, ja que allà treballaven tant els sans com els malalts, tampoc tenien els criats que havien sigut de gran ajuda i molts dels estudiants, Pares i Germans que havien anat arribant després de la dispersió no havien treballat mai al camp, sinó que la seva vida havien estat els llibres i estudiar, no llaurar, tenir cura dels animals, remoure fem, etc.

El dia divuit al Mas, durant el matí, es van dedicar a resar dispersos per la vinya, a la tarda els joves van demanar jugar un partit de futbol, se'ls va concedir amb la condició que no fessin massa soroll. Durant la visita de la tarda, el xofer va parlar

amb el Germà Bagarí i li va dir que l'endemà vindrien a fer el que li havia dit anteriorment. Els hi va explicar al Pare Ribé i al Germà Ferrer i com a mesura de prevenció van decidir planejar què diria cada integrant quan els preguntessin i tots es van encomanar a Déu i al seu B. P. Fundador tot resant la seva novena. Paral·lelament al Mas, durant la nit del dia disset al divuit, al cementiri de Cervera van ser martiritzats el grup de Missioners que estava a l'hospital, integrat pels malalts i l'infermer Germà Canals, que havia residit al Mas però va anar a Cervera per tenir cura dels malalts. L'endemà ho va ser el Pare Buxó que exercia de metge. (annex III, apartat 8)

Som al dia dinou d'octubre del mil nou-cents trenta-sis, dia en el qual canvià tota la vida i la història del Mas Claret fins aleshores. Serà un dia que quedarà gravat en tota la Comunitat de Claretians, els familiars dels integrants del Mas, la gent dels pobles veïns i especialment en el Germà Bagarí, però no com un dia de felicitat, sinó tot el contrari. Com ja s'ha pogut contemplar en casos relatats anteriorment, en aquesta data també es va observar que en les guerres mor la gent innocent i que l'edat o el sexe no importa. En aquest dia, es van afusellar dinou persones, d'entre setze i seixanta-set anys.

Durant el matí no va passar res estrany, ja havien acabat la collita de l'any. En la visita del Comitè a la tarda els milicians no anaven armats i van venir; el xofer, un fotògraf, Juan Padrós, que era jutge, un reconegut assassí; Enrique Ruano (assassí del Pare Buxó) i diversos milicians. Van fer que tots els religiosos i els treballadors anessin a la plaça de dins la casa (annex VII, figura 54) perquè deien que els hi volien fer una fotografia. Van disposar els bancs en un punt de la plaça i es van anar col·locant mentre els diversos milicians van rodejar tot el Mas per evitar que s'escapessin.

El xofer va anar cap al Germà Bagarí i li va dir que tant ell com en Pep i en Tomás (treballadors del Mas) anessin al cotxe perquè els necessitaven a Cervera. Un cop dins, el cotxe no va arrancar i es podia observar la preocupació en els

rostres dels integrants del Comitè. En aquelles circumstàncies un milicià va fer saltar del cotxe als tres homes i els va dir que entressin a una de les naus perquè anaven a matar els altres Claretians i el treballador i no volien que ells tres ho veiessin.

Llavors el Germà Bagarfà va pujar al pis de dalt d'aquella nau, on hi havia unes finestres. (annex VII, figura 55) Va veure com entraven aproximadament uns trenta milicians armats, a més de tots els que rodejaven el Mas des de diversos punts, com per exemple des dels turons del voltant de la finca. Anava mirant i amagant-se, no va tenir el valor de mirar tota l'estona el que anava a passar.

Tots els destinats al martiri van ser lligats i portats cap al lloc que actualment està dedicat a ells, passant per la porta petita del costat de la cuina, per davant del saüc on s'havien acomiadat amb la resta de la Congregació que sortia de Cervera cap al pont i seguint l'actual camí dels màrtirs. Mentre perdonaven als seus futurs assassins i rebien l'absolució, això va ser burla per part dels milicians.

Imatge d'un tros del camí que van seguir els màrtirs⁴⁹

Quan van ser a l'altura de l'era (al costat del motor de l'aigua) es va instal·lar la metralladora i els màrtirs van ser portats a uns cinquanta metres de l'era. Es van

---

⁴⁹ (1942). *MISIONEROS MARTIRES*. 1 ed. Barcelona: Claret, S.A.. pp.77-95

agenollar i la metralladora va començar a disparar. No va acabar la seva munició, ja que es va encallar, llavors van agafar els fusells i els van anar matant. Un màrtir cridava i, per fer-lo callar, li van posar un feix de palla encès a la boca. Finalment, el revolucionari Magí Pita va realitzar el tret de gràcia un a un, el qual va quedar molt orgullós del “treball i neteja” que va realitzar i després, juntament amb els seus companys, que també van quedar satisfets de la barbaritat que van cometre, reien d'aquell martiri. Un cop tots van rebre el tret de gràcia, els van col·locar palla i llenya a sobre per calar foc, foc que va cremar de dilluns dinou a divendres vint-i-quatre, dia del Sant del Patró del Mas, quan van ser dipositats en una fossa al mateix lloc on van ser assassinats.

Uns quants milicians es van quedar per anar avivant el foc i l'endemà quan van tornar a buscar la llet, van canviar de persones. El Germà Bagarí, quan els milicians encarregats d'avivar el foc es van dispersar un moment, va anar fins al lloc on estaven sent cremats els seus companys: “són els meus germans!” en va poder reconèixer un, el Pare Font.

Tota la vall va quedar plena de fum i amb una forta olor a carn cremada. Des de pobles del voltant es va poder observar el fum, a vegades hi va arribar l'olor i, a més, el dia dinou van sentir els trets. (annex V, entrevista 7)

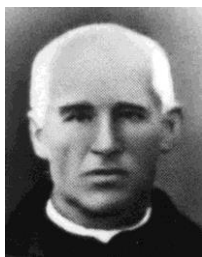
“I al vespre pujaven ja les flames de la foguera sacrílega encesa per l'odi més inhumà enmig d'aquella dolça vall, que sempre havia estat un recés d'amor i pietat” ⁵⁰

A la tarda del dia dinou d'octubre, a la finca de Mas Claret, van ser assassinades dinou persones, divuit eren Pares, Germans i estudiants Claretians i la dinovena persona va ser el donat Rosendo Poquet. Ell va donar tots els seus béns a la Congregació i a ell mateix per servir a la comunitat.

---

⁵⁰ (1942). *MISIONEROS MARTIRES*. 1 ed. Barcelona: Claret, S.A.. pp.77-95 (traducció del castellà)

Pare Manuel Font Font
1878-1936
Torrebesses (Segrià)
58 anys

Pare Julio Leache
1908-1936
Monreal (Navarra)
28 anys

Pare Josep Ribé Coma
1893-1936
Centelles (Osona)
43 anys

Germà Dionisio Arizaleta
1911-1936
Guirgillano (Navarra)
25 anys

Germà Nicolas Campo
1920-1936
Agurain (Àlaba)
16 anys

Germà Fernando Castán
1915-1936
Fonts (Osca)
21 anys

Germà José Ferrer
1878-1936
Alzamora (Pallars
Jusà) 58 anys

Germà Francisco Marco
1917-1936
Odón (Teruel)
19 anys

Germà Francisco
Milagro 1869-1936
Tarazona (Saragossa)
67 anys

Germà Juan Senosiain
1911-1936
Girguillano (Navarra)
25 anys

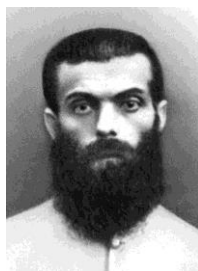

Germà Narciso Simon

1908-1936

Forenells (Gironès)

28 anys

Germà Pere Vives

1878-1936

Pallejà (Baix Llobregat)

58 anys

Estudiant Constantino

Miguel 1913-1936

Quintanarraya (Burgos)

23 anys

Estudiant Antonio

Elizalde 1914-1936

Etxaurri (Navarra)

22 anys

Estudiant Francesc

Solà 1912-1936

Sant Joan de les
Abadesses (Ripollès)

24 anys

Estudiant Eusebio

de la Heras Izquierdo

1913-1936

Gumiel del Mercado
(Burgos) 23 anys

Estudiant Emiliano

Pascual 1914-1936

Milagros (Burgos)

22 anys

Estudiant Francisco

Simon 1916-1936

Murtxante

20 anys

A partir d'aquest dia, al Mas hi van quedar el Germà Bagarí, els treballadors Pep i Tomàs i les noves incorporacions del Comitè; l'encarregat Miquel Serra amb la seva dona i el seu fill de set anys i els treballadors Aleix, Joan i Martí. Llavors Joan Padrós li va dir a Bagarí que ell s'havia de quedar a la finca a cuidar els animals i en cas que necessités ajuda que li digués a l'encarregat.

Els màrtirs del Mas no van ser els últims Claretians en morir per la religió a la Segarra. El dia onze de novembre el Germà Isidro Costa va ser assassinat al Mas quan va anar a buscar el Germà Bagarí.(annex VI, apartat 4) (annex V, entrevista 8) (annex VII, figura 12)

Des del dinou d'octubre de mil nou-cents trenta-sis fins al dos de gener de mil nou-cents trenta-set el Germà Bagarí va continuar al Mas amb els treballadors del Comitè. En algunes ocasions havia pensat escapar-se però tenia por a fer-ho, ja que als boscos hi havia revolucionaris que es dedicaven a "caçar" els religiosos. Després del dos de gener van fer una col·lectivitat de vaquers a Cervera i ell va ser acollit a casa d'un vaquer. En aquelles dates també es va realitzar un míting de la "Pasionaria" en aquesta població. (annex V, entrevista 9)

Després d'això, va marxar a casa seva, a Sant Martí de Sescorts per seguretat i posteriorment va anar a Alagón fins a principis del mil nou-cents trenta-nou.

Durant aquest temps, no està molt clar què va passar exactament al Mas, però tot indica que en va continuar fent ús el Comitè. Aquest període es pot considerar una etapa fosca, d'incertesa, de crueltat i, fins i tot, de destrucció dins la història del Mas a causa del misteri que s'hi ha creat al voltant i del qual s'interpreta a partir del secretisme de la gent respecte als fets que hi van succeir.

A més, durant aquest temps el seu nom va ser canviat a *Granja Dolores Ibárruri*, per tant, era de propietat revolucionària fins al gener del mil nou-cents trenta-nou, quan el Pare Pujol va tornar a fer-se càrrec del Mas en el moment en què els nacionals van entrar en terres segarrenques i els Comitès van abandonar el Mas. (annex III, apartat 9)

Llavors el Pare Aguade, Superior, va demanar al Germà Bagarí que tornés a Catalunya i al Mas, ell en un principi no volia. Va acabar tornant al Mas i juntament amb el Pare Pujol van anar arreglant el Mas mentre s'hi quedaven a dormir, això

va fer que poguessin tornar a posar en marxa l'explotació d'aquest i produir un altre cop pel col·legi que havien reobert a Cervera. En aquesta ocasió en un edifici que els van cedir en lloguer les religioses franciscanes (actual edifici del Consell Comarcal de la Segarra),⁵¹ ja que l'edifici de la Universitat havia estat en gran part deteriorat per la Guerra Civil Espanyola i era un focus d'infecció, ja que havia estat hospital de guerra i, a més, s'hi va instal·lar una presó. Més tard van realitzar la compra del nou edifici en el qual es van instal·lar i va passar a anomenar-se *Col·legi Menor Pare Girón*.

A partir d'aquell moment el Germà Bagarí va tornar a ser l'ànima del Mas, sent l'encarregat i el millor coneixedor de cada racó i de la seva història.

El dia dotze de març del mil nou-cents trenta-nou el Pare Narcís Franch, el Pare Pujol i el Germà Bagarí, juntament amb altres Claretians i seglars, van realitzar l'exhumació dels màrtirs del Mas. Tal com explica el Germà Bagarí, quan va tornar al Mas tenia un sentiment de rebuig, de repugnància cap al lloc i cap al que havia viscut allà, però durant l'exhumació se l'hi va anar passant i aquest sentiment es va convertir en ganes d'ajudar en l'exhumació i de tirar endavant el Mas un altre cop. Tots els cadàvers van ser duts a l'edifici del Mas, a l'habitació de la bàscula i de les patates. No només hi havia els cadàvers dels màrtirs del Mas Claret, sinó que hi van acabar portant els de l'hospital i els solitaris.

Entre els dies set, vuit i nou de novembre del mil nou-cents quaranta van ser posats en deu caixes i portats al col·legi de Cervera per realitzar la capella ardent.

El diumenge dia deu van ser enterrats al Cementiri de Cervera els màrtirs que els seus cossos havien estat al Mas fins aleshores. Van ser portats primer a l'Església Parroquial de Cervera i posteriorment al cementiri, a braços de les joventuts catòliques. (annex III, apartat 10) Posteriorment, el quinze de juny de l'any mil nou-

---

⁵¹ (1989). "4.Después de la Guerra Civil". DINS: *Cien años de presencia claretiana en Cervera*. 1 ed. [S.l.] Claret, S.A.. pp.146-155. ISBN: 84-7263-609-7.

cents quaranta-set, es va inaugurar un panteó al recte de l'entrada del cementiri de Cervera, on actualment descansen els màrtirs que ja havien estat enterrats anteriorment. Un total de quaranta-tres màrtirs hi van ser sepultats. Es va poder construir amb donacions de gent fidel a la causa.⁵² (annex III, apartat 11)

Un altre monument en homenatge als màrtirs es va realitzar a Mas Claret l'any mil nou-cents quaranta-dos, el dinou d'octubre, es va col·locar una creu de fusta. (annex VII, figura 14) El sis de juny del mil nou-cents quaranta-tres es va inaugurar una gran creu amb una làpida on hi ha gravats els noms dels màrtirs del Mas, a excepció del donat Rosendo Poquet.⁵³ (annex VII, figura 20 i 22)

En l'any mil nou-cents cinquanta va arribar al Mas un nou integrant de la comunitat, el Germà Matías García Gil, actualment Pare Claretà al Brasil. Fins aleshores eren el Germà Francesc Bagarí, el Germà Marcelí Bagarí (nebot del Germà anterior), Germà Valero Rubiella, Germà Isidro Martínez i un criat que es deia José Fernández. (annex V, entrevista 4) (annex VII, figura 25)

També tenien treballadors assalariats, però que no vivien al Mas amb la comunitat com és el cas dels dos testimonis, de Felip Torné i Josep Farré ambdós dels Hostalets. (annex V, entrevistes 11 i 12) O bé que vivien allà amb ells i havien donat tots els seus béns, com en el cas del Ramon Gassó, que va entrar a treballar al Mas sobre l'any seixanta i hi va treballar durant trenta anys. (annex V, entrevista 9)

L'any mil nou-cents seixanta-un, concretament el dia quinze d'octubre, es va commemorar el vint-i-cinquè aniversari del martiri de seixanta-nou màrtirs Claretians a Cervera. Al Mas es va fer la descoberta d'una placa commemorativa pel Germà Bagarí, on hi havia la inscripció: *Haec domus Dei est et porta coeli*,

---

⁵² (1989). "4.Después de la Guerra Civil". DINS: *Cien años de presencia claretiana en Cervera*. 1 ed. Barcelona: Claret, S.A.. pp.146-155. ISBN: 84-7263-609-7.

⁵³ *Ibidem*

“aquesta és la casa de Déu i la porta del cel”. Després es van realitzar parlaments de diverses personalitats i finalment es va realitzar un viacrucis amb un gran nombre d'assistents.⁵⁴ (annex VII, figura 34)

Ara la vida del Mas no era essencialment la comunitat que hi vivia sinó que, com s'havia millorat la capacitat d'allotjament, rebien grups per reunions, convivències, retiraments espirituals, trobades... Un exemple en va ser la visita i el dinar que van realitzar l'equip de cirurgia de la clínica de l'Alianza de Barcelona.⁵⁵

El dia quatre de gener del mil nou-cents vuitanta-tres va morir la persona que fins aquell moment havia sigut la força i el coratge del Mas, el seu màxim cuidador i testimoni de tots els fets que envolten l'abans, el durant i el després de la Guerra Civil. Es pot dir que ell també va ser un màrtir, però a diferència de tots els altres màrtirs, el seu patiment no es va acabar amb la mort, sinó que hi va haver de conviure amb ell la resta de la seva vida.

Francesc Bagarí Ayats, 1899 (Sant Martí Sescorts) 1983 (Lleida)

A partir del mil nou-cents vuitanta-quatre i durant tres anys més es té constància que s'hi van celebrar colònies de grups de nens que venien dels col·legis Claretians de Barcelona. (annex V, entrevista 13)

A finals de l'any mil nou-cents vuitanta-nou i mitjans del mil nou-cents noranta la Congregació de Missioners Claretians Fills de l'Immaculat Cor de Maria, va vendre la finca del Mas Claret. Sembla que va ser a causa que no estaven passant un bon període econòmic. (annex V, entrevista 14) Aquesta venda la va efectuar el Reveren Pare Lluís Vila Codinachs en qualitat de mandatari verbal del Reverend Pare Josep Sureda a la societat limitada de la Companyia de l'Oncle d'Amèrica,

---

⁵⁴ (1989). "4.Después de la Guerra Civil". DINS: *Cien años de presencia claretiana en Cervera*. 1 ed. Barcelona: Claret, S.A.. pp.146-155. ISBN: 84-7263-609-7.

⁵⁵ (1989). "5.La vida sigue". DINS: *Cien años de presencia claretiana en Cervera*. 1 ed. Barcelona: Claret, S.A.. pp.156-168. ISBN: 84-7263-609-7.

representada pel senyor Josep Raich Brufau. (annex V, entrevista 15) (annex III, apartat 13) A excepció de l'espai martirial, que el van conservar com a propietat dels Claretians. (annex III, apartat 14) (annex V, entrevista 16)

Imatge de la làpida del lloc martirial del Mas Claret. Dia un de novembre de dos mil disset. (Fotografia pròpia)

"L'home és un llop per l'home" Thomas Hobbes

6. ACTUALITAT

L'última etapa de la història del Mas d'en Toni és la compresa entre els anys mil nou-cents noranta fins a l'actualitat. Aquest període és on el Mas ha patit el deteriorament més gran en un nombre d'anys molt reduït a comparació de la resta d'etapes. A excepció d'alguns llogaters que n'han tingut cura i l'han mantingut.

Des de la venda dels Pares Claretians fins avui dia es té constància d'un mínim de cinc llogaters que han intentat dur a terme diversos projectes per tornar a donar vida al Mas. Projectes com una hípica, restaurants, centre de concentracions... Uns d'ells el va desenvolupar la família de Paco de Sancha (annex V, entrevista 17), Àngels Beltran (annex V, entrevista 18), l'Associació de la Guardia Urbana de Barcelona i Cristóbal López, que actualment encara en té cura. (annex V, entrevista 19)

Tot i el pas del temps, la tradició d'anar a Mas d'en Toni a fer excursions des dels pobles veïns ha continuat vigent. Un exemple n'és anar a menjar la mona el dilluns de pasqua, un altre, anar-hi a berenar o a desconnectar amb la tranquil·litat que s'hi pot cercar o les sortides que feia un cap de setmana cada mes d'agost el senyor Josep Prat dels Hostalets amb els nens del voltant. (annex VII, figura 47)

Sobre l'any dos mil s'hi va establir un centre de criança d'emús a nivell de Catalunya, s'encarregaven de l'engreixament. (annex VII, figures 48,49 i 50)

Durant el temps que no hi havia cap llogater, el Mas quedava desèrtic i això comportava que en diverses ocasions s'hi celebressin festes d'estil *rave* i en algunes ocasions hi habitessin okupes.

A més, s'hi han celebrat partides o entrenaments en diversos anys d'*airsoft*, als camps del voltant del Mas i en el seu interior.(annex VII, figura 51 i 52) Com es pot observar en els següents fòrums i video:

<http://teufel.foroactivo.com/t1075-mas-claret-8-12-2011>

<http://teufel.foroactivo.com/t737-entrenamieno-y-pachanga-en-mas-claret-domingo-19>

<https://www.youtube.com/watch?v=uOpNpSiGNWU>

Un altre factor que ha afavorit el seu deteriorament, quan no hi ha hagut llogaters, han estat els robatoris tant de l'estructura del Mas pròpiament dita com de les decoracions del seu voltant. Sobre l'any dos mil deu es va trobar a faltar la imatge de Sant Antoni Maria Claret que hi havia situada a la fornícula de l'entrada del Mas. (annex IV, apartat 1) Un any més tard, es va produir un robatori del cablejat de coure i de les baranes ornamentals que hi havia a les finestres de l'edifici. (annex IV, apartat 2)

Els robatoris no han estat els únics contribuïdors al desgast del Mas, sinó que els diversos actes de vandalisme que s'hi han dut a terme també han contribuït al deteriorament del seu estat actual. Com es pot observar en les diverses imatges de la següent pàgina web (no està autoritzada la reproducció d'imatges sense el consentiment exprés de CEDIP), especialment la capella de la casa:

<http://www.poblesdecatalunya.cat/element.php?e=8243>

Des de finals dels anys setanta fins a l'actualitat en els camps del voltant del Mas s'hi realitza algun dels Campionats de caça menor amb gos que organitzen les Societats de caçadors de Sant Antolí, els Hostalets i Briançó amb la Federació de Caça de Lleida. (annex IV, apartat 3)

En l'any dos mil setze va morir el Pare Claretià Lluís Vila, que va ser qui va realitzar la venda del Mas en representació del Reverend Pare Josep Sureda, ja que era el Superior de la Comunitat de Cervera. A finals del mil nou-cents es va haver de tancar la Comunitat d'aquesta població quan pocs anys abans, el mil

nou-cents vuitanta-set, havien celebrat el centenari d'arribada a la ciutat. Després es va dedicar amb gran devoció i cura al manteniment de l'espai martirial del Mas Claret, com recorda la gent que ha compartit vivències amb ell i especialment en aquest lloc.⁵⁶

El vint-i-un d'octubre del dos mil disset es va celebrar la beatificació de cent nou Missioners Claretians màrtirs, entre els quals hi havia el grup del Mas Claret, a la Basílica de la Sagrada Família de Barcelona. (annex VII, figures 57, 58, 59, 60, 61) Al cap de vuitanta-un anys del martiri de tots aquests Missioners Claretians van rebre l'homenatge de ser beatificats i la majoria de les famílies dels diversos màrtirs van gaudir d'aquest dia després de molts anys de lluita i espera per aconseguir-ho.

En aquest dia també es va dignificar la seva figura i com es diu en el llibre *Misioneros hasta el fin*:

*Nuestros hermanos mártires, y todos los mártires, han demostrado el verdadero rostro del ser humano, y al mismo tiempo han demostrado que los verdugos, que se creían superhéroes, en realidad se redujeron a bestias.*⁵⁷

Les paraules que es van llegir en el ritu de la Beatificació van ser les següents: *Avui l'Església es disposa a beatificar aquí, a Barcelona, per mitjà del Cardenal Angelo Amato i per decret de Sa Santedat el Papa Francesc, 109 màrtirs de la família religiosa dels Missioners Fills de l'Immaculat Cor de la Benaurada Verge Maria (Missioners Claretians).*

---

⁵⁶ Ha mort el P. Lluís Vila Codinachs, missioner claretia. [S.l.] [s.n.] Disponible a Internet: <http://www.parroquiaclaret.com/ca/node/2403>.

⁵⁷ MIRENA ALDAY., J.M. (2017). "4.Horizonte eclesial". DINS: *MISIONEROS HASTA EL FIN. Beatificación de 109 mártires Claretianos*. 1 ed. Barcelona: Claret, S.A.. p.33-34. ISBN: B 22420-2017.

Es tracta de sacerdots, germans laics i estudiants que, en els tràgics esdeveniment de la Guerra Civil Espanyol de 1936 a 1939, van sofrir, en nom de Crist, una mort violenta, només per haver-se mantingut fidels a la seva vocació cristiana i religiosa. Cadascun d'ell va tenir la seva pròpia història, la seva pròpia família, la seva pròpia edat. Però des del més profund d'aquesta intransferible identitat, van saber ser fidels al sí pronunciat el dia de la seva professió religiosa; i, com havien promès, van saber demostrar-ho fins a la mort i una mort de creu. Creiem que aquesta fidelitat fins a la mort, l'han viscuda d'una manera fecunda per als nostres pobles, tot manifestant que la fidelitat a una elecció, la decideix sempre la capacitat d'acceptar-la i viure-la amb totes les seves conseqüències. Eren conscients, per tant, que no hi ha Crist sense creu ni creu sense Crist.

*Mateu Casals, Teófilo Casajús, Ferran Saperas i els seus 106 companys màrtirs sabien molt bé que aquell Crist ressuscitat era el criteri suprem que donava sentit a la seva vida.*⁵⁸

La celebració va ser presidida pel Cardenal Angelo Amato, Prefecte de la Congregació per a les Causes dels Sants, com a representant del Papa Francesc.

El logotip de la beatificació es compon de tres elements; la creu, que simbolitza que el Crist mort i ressuscitat, és el centre de la vida dels màrtirs i el color daurat fa referència al triomf de Crist sobre la mort. La flama és el símbol per als missioners que representa el desig d'encendre el foc de l'amor diví a les persones i el seu color vermell és degut al foc de l'amor.

Finalment la palma, que és el símbol del martiri cristià de color verd per simbolitzar la naturalesa.⁵⁹

Logotip de la beatificació dels cent nou màrtirs Claretians.

⁵⁸ CLARETIANOS, M. (2017). "Ritu de la Beatificació ". DINS: *Celebración de la eucaristía y beatificación de los siervos de Dios Mateu, Teófilo, Ferran y 106 compañeros, Misioneros Claretianos mártires en 1936-1937*. 1 ed. [S.l.] [s.n.] pp.7-15.

⁵⁹ CLARETIANOS, M. (2017). *Celebración de la eucaristía y beatificación de los siervos de Dios Mateu, Teófilo, Ferran y 106 compañeros, Misioeneros Claretianos mártires en 1936-1937*. Barcelona: [s.n.]

Imatge del Mas. Maig del mil nou-cents vint-i-cinc. (Arxiu Claret de Vic)

Vista del Mas. Any dos mil disset. (Fotografia pròpia)

El contrast entre les dues fotografies és un clar reflex de l'oposició entre una època plena de vida i felicitat, a excepció d'uns anys marcats per la guerra, amb una vida solitària, d'abandonament i decadència. De l'exaltació dels temps de bonança a la tristor dels temps de descuit i oblit.

7. CONCLUSIONS

La realització d'aquesta recerca m'ha aportat, a part de nous coneixement i noves experiències, poder introduir-me en el món de la recerca històrica. El tema en concret ja des del principi em captivava i em cridava l'atenció i, a mesura que anava descobrint i endinsant-me més en ell, m'ha acabat fascinant.

He pogut conèixer amb més profunditat la història que envolta el Mas i que sempre des de petita havia sentit explicar, però mai havia estat tan conscient dels fets que hi van succeir i de la diferència de vida entre unes etapes i les altres.

M'ha sorprès descobrir que Mas d'en Toni o Mas Claret, com sempre havia sentit que es deia, no fossin els seus dos únics noms, sinó que encara n'ha tingut dos més i qui sap si abans del mil sis-cents cinquanta-sis s'havia anomenat amb altres noms. Això és un signe del pas del temps i de tota la història que gira al voltant del Mas des de fa més de quatre segles i una marca de cada època, de la seva vida, ja que segons els propietaris el nom s'ha anat adequant amb ells.

Dels objectius que em vaig marcar en un principi, no m'ha estat possible assolir-los tots degut a la falta de temps per realitzar el treball de camp, com en el cas dels inicis del Mas, on no ha estat possible arribar a concretar quan es va construir. Però amb la recerca que vaig realitzar, especialment a l'Arxiu Comarcal de la Segarra, he pogut arribar a saber els masovers que el Mas ha tingut des del mil sis-cents cinquanta-sis i alguns dels propietaris. Quan vaig començar a buscar en els diversos llibres de l'arxiu no m'imaginava poder datar el Mas amb una antiguitat de quatre segles i molt menys treballar amb llibres tan antics. Això m'ha creat una satisfacció per haver pogut arribar a cercar tantes generacions en el passat i alhora també m'ha produït una intriga per continuar investigant fins als inicis, que espero que en un futur em sigui possible aconseguir-ho.

De les diverses tipologies de documents que vaig consultar he intentat il·lustrar el treball amb un de cada per tal de donar-los a conèixer, ja que considero que són molt interessants i no se'n té massa constància en els temps actuals.

Un altre objectiu que m'ha mancat, a causa de la falta de temps, ha estat centrar-me en conèixer més profundament la vida del Germà Claretia Francesc Bagarí, la persona amb què realment s'identifica la vida del Mas Claret i n'és l'essència. La seva figura i vida podria ser objecte d'estudi en una altra investigació.

Mentre realitzava la recerca em va sorgir inesperadament el testimoni de la senyora Palmira Solé i em va trencar la majoria dels esquemes que tenia de l'època de Mas d'en Toni fins que vaig aconseguir formular una hipòtesi que relacionés el relat de la senyora Palmira amb el que tenia fins aleshores.

Durant el transcurs del treball m'ha sorgit l'interès per saber exactament que hi va passar durant el període de la Guerra Civil Espanyola al Mas, quan el Germà Francesc Bagarí va retornar a casa seva i el nom del Mas va canviar a *Granja Dolores Ibárruri*. D'aquests dos anys en concret he trobat que la majoria de gent no en vol parlar, hi ha un misteri col·lectiu. Això porta al fet que es produeixi una pèrdua dels testimonis dels esdeveniments i també a la destrucció de la memòria històrica d'un País i del nostre passat, perquè amb tots els successos ocorreguts durant aquells tres anys podem entendre millor qui som actualment, com vivim i comprendre les dures situacions en què les generacions passades vivien.

Crec que he aconseguit reflectir la diferència entre com està avui dia el Mas, en quina situació es troba i com era anteriorment, com la gent dels pobles del voltant el recorda, ple de vida amb els Pares Claretians i sobretot la cura que hi tenien. Perquè actualment, encara que hi hagi hagut llogaters que l'han mantingut, hi ha molta gent que només hi ha anat a destorbar la tranquil·litat i la pau que s'hi pot trobar i a fer malbé l'entorn i l'edifici.

No m'ha sigut possible il·lustrar l'actualitat amb fotografies de l'interior del Mas, ja que no disposava del permís del propietari per a publicar-les amb detall.

Una de les experiències més boniques que he pogut tenir, gràcies a aquest treball, ha estat el plaer de conèixer els Pares Claretians, unes bellíssimes persones que m'han transmès les seves vivències al Mas i m'han facilitat els seus coneixements sobre ell.

A tots els màrtirs que han estat al Mas, que en ell van perdre la vida, a la gent que n'ha tingut cura i especialment al Germà Francisco Bagarí Ayats, voldria dedicar-los aquest treball.

Desitjo que en un futur, no molt llunyà, el Mas pugui recuperar els seus anys de bonança i plena vida.

PER TOTS VOSALTRES I PER MAS D'EN TONI

8. BIBLIOGRAFIA

(1942). *MISIONEROS MARTIRES*. 1 ed. Barcelona: Claret, S.A..

(1962). *Heroes del siglo XX*. 1 ed. Salamanca: [s.n.] ISBN: L-106-1962.

(1988). *Cien años de presencia claretiana en Cervera*. 1 ed. [S.I.] Claret, S.A.. ISBN: 84-7263-609-7.

(1988). *GRAN ENCICLOPÈDIA CATALANA*. 2 ed. Barcelona: Enciclopèdia Catalana S.A.. ISBN: 84-851194-81-0.

(1994). *RELATO DEL MARTIRIO DE 20 RELIGIOSOS MISIONEROS DEL INMACULADO CORAZÓN DE MARÍA EN EL MAS TONI (MAS CLARET)- CERVERA-*. 1 ed. Vic: [s.n.]

ALLUÉ ALBAREDA, M.A.; ARMENGOL CERA, E.; CANELA RIBERA, R.; CASTELLANA REGUÉ, M.; ; FELIU ESCUDÉ, J.; GARGANTÉ LLANES, M.; GOMÀ ROCA, P.; M. LLOBET, J.M.; MAS SEGURA, J.; MONTAGUT BALCELLS, D.; MORA CASTELLÀ, J.; OBIOLS ANGLARILL, T.; OLIVA LLORENS, J.; PEDRÓS PUIG, A.; TERESA PINTÓ, M.T.; PORREDON CAPDEVILA, P.; M. RAMON, J.M.; M. RAZQUIN, R.M.; RIVERA SENTÍS, F.R.; SALA SEGURA, G.; SALA MONTALÀ, J.; TERESA SALA, M.T.; M. SANTESMASSES, J.M.; SERÉS GÓMEZ, A.; SERRANO MAYA, S.; TAIXÉ COSTAFREDA, À.; TURULL RUBINAT, M.; VERDÉS OLIVA, F.; (2001). *Història gràfica de la Segarra*. 1 ed. Cervera: Centre Municipal de Cultura de Cervera i Consell Comarcal de la Segarra. ISBN: 84-89086-14-1.

BADIA TORRAS, L. (1988). *Martirologi solsoní: 1936-1939*. 1 ed. Barcelona: Claret, S.A.. ISBN: 9788472635906.

BONJOCH TAIXÉ., M.B. (2004). *RAMÓN RIUS CAMPS, mártir de la fe.* 1 ed. Sallent: Vicepostulación Claretiana de Catalunya. ISBN: SE-322-2004.

BORBONET MACIÀ, A. (1996). *La Masia*. 1 ed. Barcelona: Columna. ISBN: 84.8300-027-X.

CLARETIANOS, M. (2017). *Celebración de la eucaristía y beatificación de los siervos de Dios Mateu, Teófilo, Ferran y 106 compañeros, Misioeneros Claretianos mártires en 1936-1937*. 1 ed. [S.I.] [s.n.]

D'ESTUDIS CATALANS, I. (2000). *INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS DICcionari MANUAL DE LA LLENGUA CATALANA*. 1 ed. Barcelona: INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. ISBN: 84-7283-541-3.

GOMEZ CATON, F. (1989). *LA IGLESIA DE LOS MARTIRES*. 1 ed. [S.I.] Mare Nostrum Barcelona. ISBN: mkt0002856922.

JOVÉ, E.; PUIG, L. (2011). *Instants Eterns*. 1 ed. [S.I.] [s.n.] ISBN: 978-84-615-3034-2.

MIRENA ALDAY, J. (2014). *NICOLÁS CAMPO GIMÉNEZ DE BIKUÑA. Un hijo de Agurain-Salvatierra Mártir a los 16 años*. 1 ed. Madrid: Publicaciones claretianas. ISBN: 978-84-7966-459-6.

MIRENA ALDAY., J.M. (2017). *MISIONEROS HASTA EL FIN. Beatificación de 109 mártires Claretianos*. 1 ed. Barcelona: Claret, S.A.. ISBN: B 22420-2017.

NOBOA ARMENGOL, J. (2007). *MARTIROLOGIO CLARETIANOS MARTIRES*. 1 ed. Cervera: Postuladores,c.m.f. ISBN: LL-91-2007.

PUIG, L.; JOVÉ, E.; BONET, A. *Ondara*. [S.I.] [s.n.] ISSN: 2013-0457.

TORRES SOCIATS, J. (2009). *A toc de campana. Com es vivia a la Catalunya rural*. Sant Viçens de Castellet: EL FARRELL EDICIONS. ISBN: 978-84-92811-01-4.

TURULL RUBINAT, M.; ARMENGOL CERA, E.; GUAL TORRESCASSANA, J.; PINTÓ CORNELLANA, T.; M. RAZQUIN, R.M.; SERÉS GÓMEZ, A. (2014). *HISTÒRIA GRÀFICA de Cervera*. 1 ed. Lleida: [s.n.] ISBN: 978-84-89086-37-1.

SIDERA PLANA., J.S.; CMF, J.A. *X LOS MISIONEROS HIJOS DEL INMACULADO CORAZON DE MARIA. Provincia religiosa de Cataluña en la revolucion del año 36*. [S.I.] [s.n.]

VILAR, M. (1986). *Fidel a la paraula. FERRAN SAPERAS*. 1 ed. Barcelona: Claret, S.A.. ISBN: 84-7263-449-3.

"Volum I, 1886-1888". DINS: *Arxiu Claret Vic*. [S.I.] Claret, S.A..

9. WEBGRAFIA

C. VIDAL DE MONTPALAU. *MAGATZEMS BOTINES, MORERA, MIRÓ* (NUMS. 35, 37, 39, 41).. [S.l.] [s.n.] [consultat: 18-11-2017]. Disponible a Internet: <http://www.mailxxi.com/bddpatr/Patrimoniview.asp?Id=92>.

Capella de la Mare de Déu de la Providència (Ribera d'Ondara - Segarra). [S.l.] [s.n.] Disponible a Internet: <http://www.poblesdecatalunya.cat/element.php?e=8244>.

CARTOGRÀFIC GEOLÒGIC, I.C. *Cartoteca Digital*. [S.l.] [s.n.] Disponible a Internet: [http://cartotecadigital.icc.cat/cdm/search/searchterm/Cervera%20\(segarra\)!390/field/all!all/mode/all!all/conn/and!and/order/datea/ad/asc](http://cartotecadigital.icc.cat/cdm/search/searchterm/Cervera%20(segarra)!390/field/all!all/mode/all!all/conn/and!and/order/datea/ad/asc).

CLARETIANOS- GOBIERNO, M.C. *Misioneros Claretianos*. [S.l.] [s.n.] Disponible a Internet: <http://www.claret.org/es/cervera-y-claretianos>.

CLARETIANOS, M. (2017). *Misioneros hasta el fin*. 1 ed. [S.l.] [s.n.] [consultat: 27-8-2017]. Disponible a Internet: <http://www.109cmf.org/>.

CLARETIANOS, M. *Cervera y los Claretianos*. [S.l.] [s.n.] Disponible a Internet: <http://www.claret.org/es/cervera-y-claretianos>.

Diccionari de la Llengua catalana. [S.l.] [s.n.] Disponible a Internet: <http://www.wordreference.com/definicio/>

EL MAS CLARET. [S.l.] 109 cmf. [consultat: 22-8-2017]. Disponible a Internet: <http://www.109cmf.org/es/biografias/el-mas-claret/>.

ENCICLOPÈDIA CATALANA, G. *Diccionari.cat*. [S.l.] Enciclopèdia Catalana S.A.. Disponible a Internet: <http://www.diccionari.cat/>.

EN LIBERTAD, R. *Otros mártires claretianos*. [S.l.] [s.n.] Disponible a Internet: <https://www.religionenlibertad.com/otros-martires-claretianos-25980.htm>.

Ha mort el P. Lluís Vila Codinachs, missioner claretia. [S.l.] [s.n.] Disponible a Internet:
<http://www.parroquiaclaret.com/ca/node/2403>.

JOSEP MARIA, M. (17-7-14). *Goigs i devocions populars*. [S.l.] [s.n.] Disponible a Internet:
<https://algunsgoigs.blogspot.com.es/2014/07/goigs-la-mare-de-deu-de-la-providencia.html>.

MARÍA GONZÁLEZ, J.M. (30-10-1999). *CONSTITUCIÓN DE LA REPÚBLICA ESPAÑOLA*. [S.l.] [s.n.] Disponible a Internet:
<http://www1.icsi.berkeley.edu/~chema/república/constitucion.html>.

PAUL VATTAMATTAM, M. (2013). *Martires Claretianos de Cervera- Claretian Martyrs of Cervera*. [S.l.] [s.n.] [consultat: 23-6-2017]. Disponible a Internet:
<https://www.youtube.com/watch?v=AqmJuTlvM2s>.

PEDRA, I. *Cementiri de Cervera: Panteó dels Claretians*. [S.l.] [s.n.] Disponible a Internet:
<http://www.patrimonifunerari.cat/mapa-funerari-de-catalunya/mapa-funerari-de-la-segarra-2/cerverapanteolaretians/>.